

HADİS SEÇME VE DEĞERLENDİRMEDE TABİİ HAL YÖNTEMİ

Yrd. Doç. Dr. Habil Nazlıgöl

Giriş

İbni Haldun'un Mukaddime'sini okurken rastladığım tarihi rivayetlerin değerlendirilmesinde izlenecek yolu anlatan bir öneriyi veya teoriyi hadislere de uygulamanın mümkün olabileceğini düşündüm. Hadisler de diğer tarihsel rivayetlerde olduğu gibi ya bir vakayı veya bir bilgiyi kaynağından sonrakilere nakletmektedir. Hadis rivayetlerini tarihsel rivayetlerden ayıran temel özellik bunların Hz. Peygamberle sınırlı olmasıdır. Gerçi bazı kullanımlarda sahabe ve tabiine nispet edilen rivayetlere de hadis adı verilmekteyse de genelde bu rivayetlere eser veya haber adı verilmiş, hadis tabiri daha çok Hz. Peygambere mahsus rivayetler için kullanılmıştır. Kaynağı kim olursa olsun yazılı malzeme haline gelinceye ve bu malzemeler derlenip hadis literatürünü oluşturuncaya kadar geçen zaman süreci içerisinde hadisler insanların zihni-şifahi olarak gerçekleştirdikleri faaliyetten yani rivayetten ibarettir. Hatta İslam tarihi yazımının doğuşu ve yazım usulünün gelişiminde hadis nakil usulünün metodolojik olarak tesirli bir etkisi de bulunmaktadır. Siyer ve islam tarihi kitaplarının günümüze ulaşabilen ilk örnekleri incelendiğinde, bu eserlerin telif usul ve yönteminde hadis ilminin kuvvetli tesiri açıkça görülecektir. Örneğin hadis ilminin rivayetleri nakil ve kontrol yöntemi olarak geliştirdiği ve uyguladığı isnad sisteminin, hadis eserlerindeki kadar dikkatli olmasa da bu eserlerde de kullanıldığı görülecektir. Buradan hareketle islam tarihi ilminin oluşum ve gelişiminde hadis ilminin çok etkin bir rol oynadığı ve örneklik teşkil ettiği de iddia olunmaktadır.¹ Hadislerin de bir rivayet malzemesi olmasından hareketle İbn Haldun'un ifade ettiği teorinin kapsamına gireceği düşünülebilir. Bu düşünceyi de göz önünde bulundurarak okuma ve araştırmalarımı bu yönde sürdürdüm. Çalışmamda bu konudaki düşüncelerimi sunmaya çalışacağım.

1. Hadis Seçme ve Değerlendirmede Yeni Yöntem Arayışları

Tarihi süreç içerisinde hadislerin derlenmesi, yazıyla kayıt altına alınması tamamlanmış, derlenen bu malzemenin çeşitli yönlerden tasnifi de tamamlanmıştır. Hadiste yapılan yoğun çalışmaların ürünü olarak pek çok çalışma ortaya çıkmış, bu

¹ Sezgin, M. Fuad, *İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti*, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul-1957, s. 19-20

çalışmalar içerisinde bazı yazarlar ve çalışmaları karizmatik bir mahiyet kazanmış, bunlar üzerine çok sayıda çalışmalar ve şerhler de yazılmıştır. Kitaplaşma aşamasının tamamlanmasından sonraki çalışmalarda artık rivayetler ilk asırlarda olduğu gibi isnadlı olarak değil aksine isnadları çıkarılmış olarak ve genellikle sadece ravisi dolan sahabenin adı zikredilerek nakledilmeye başlandı. Rivayette isnadların kullanılmaması ve rivayet hakkında hüküm verilirken isnadlara ve ravilere tekrar dönülmemesinin altındaki ana neden, isnadlar ve raviler üzerinde yapılması gereken tüm çalışmaların öncekiler tarafından yapıp bitirildiği ve artık sonrakiler tarafından bu konularda yapılabilecek yeni şeylerin bulunmadığı gerekçesidir.² Rivayet kolaylığı, eserin hacminin genişlememesi ve benzeri bir çok nedenler de isnad zikrinin terk edilmesinde etkili olmuş olabilir.

İsnadların sona ermesi, klasik anlamda çalışmalara gerek görülmemesi ve ihtiyaç duyulmaması ve hadis ilimlerinde arayışların sona ermesi anlamına gelmemiştir. İsnad ve rical çalışmalarının mükemmel denecek bir seviyeye ulaşmış olmasının kazandırdığı bilgi ve tecrübe birikimi, hadislere bakış ve onları değerlendiriş tarzında yeni görüş ve yönelişlerin ortaya çıkmasının etkenlerinden birini oluşturmuştur.

Ortaya çıkan bazı yeni yönelişlerde hadis birikiminden ve kültürel alt yapıdan hareketle rivayetin isnadına veya ricaline bakmaksızın hadislerin güvenilirliği hakkında doğrudan hüküm verilmekte veya rivayetler yer aldığı ve güvenilir olduğu kabul edilen hadis kitaplarındaki yerlerine nispet edilmekle yetinilmektedir.

Hadisler hakkında kısa ve pratik değerlendirmeler yapılan eserlerin başında halk arasında dolaşan hadisleri araştıran eserler gelmektedir. Mahiyeti ve adı itibarıyla bir tespit ve tahriç çalışması olan bu türden eserlerin konusu, hadis diye bilinen ve halk tarafından çokça ve sıklıkla kullanılan rivayetlerin asıl mahiyetini tespit etmektir. Örneğin, bu çalışmaların en sonuncu ve en geniş olanlarından biri olan Keşfu'l-Hafâ'da rivayetler başlangıcına göre alfabetik olarak tertiplenmiştir Eserlerde önce rivayet metni verilmekte, rivayet hadis değilse ve kaynağı biliniyorsa bu zikredilmekte, eğer hadis ise hangi kitaplarda geçtiği kaydedildikten sonra hadisin sıhhati ele alınmakta ve alimlerin kanaatlerine yer verilmektedir. Eserde hadisin/rivayetin sadece sahabî ravisi verilmektedir. Diğer ravileri zikredilmediği gibi genelde rical tenkidi yapılmamakta, bu

² İbnu Salah, *Ulumu'l-Hadis*, Tahkik, Nureddin İtr, Dımışk-1984, s. 16, 17, 29

yolla hadisın sıhhati konusunda kanaat beyan edilmemektedir. Bu türden eserlerin 8. hicri asırdan itibaren görülmeye başlandı³ da dikkate alındığında İbn Salah'tan sonra hadislerin sıhhatine klasik yollarla hükmetme usulünün terk edildiği kanaatine varılabilir.

Genelde Hanefi alimlerin başlattığını söyleyebileceğimiz hadis metinlerine dayalı tahlil ve tenkit yöntemleri yine bir Hanefi alim olan Mavsılî tarafından daha net bir şekilde vurgulanmıştır. Böylece doğrudan hadis metinlerine ve rivayetlerin muhtevasına bağlı hadis değerlendirme çabaları daha da güçlenmiş, rical ve isnad yoluyla hadislerin sıhhatine hükmetmeye yönelik çabaların kapısının kapatıldığı iddiasıyla neticelenmiştir. Genel çizgisi itibarıyla hadis ilmi İmam Şafii'nin mezhebi ve görüşleri doğrultusunda geliştiğinden hususi hadis araştırmalarında hadis metinlerine Hanefi/fikhî yaklaşım hadisçiler tarafından yeterince dikkate alınmamış işlenmemiştir. Fakat çağdaş hadis araştırmalarında Hanefi yöneliş daha çok dikkate alınır hale gelmiş ve daha önem kazanmıştır. Bu yöneliş gün geçtikçe daha da çok taraftar bulmaktadır.⁴

Gerçi bilgisayar teknolojisinin sağladığı kolaylıklar nedeniyle klasik anlamda rical ve isnad incelemesi yapan ve bu yolla hadislerin sahihine ulaşmaya çalışanlar veya her iki yöntemi de kullanmayı ve uzlaştırmayı deneyenler varsa da günümüzde de hadis araştırmaları genelde zikredilen çizgide yani metin tenkidi ağırlıklı olarak devam etmektedir.

2. Hadisleri Değerlendirmede Tabii Hal Yöntemi

Bizim hadis/sünnet değerlendirme yöntemi olarak ortaya koymaya ve anlatmaya çalıştığımız ve isimlendirdiğimiz “tabii hal yöntemi” öncekiler tarafından böyle isimlendirilmemiş olsa da tarihi süreç içerisinde örnekleri görülebilen arayış çabalarından biri olarak değerlendirilebilir. Sunacağımız yöntemin, bu usulle değerlendirilecek rivayetlerin muhtevalarından hareketle bu muhtevanın, genel olarak eşyanın kendi doğal hali ve tabiatı ile Hz. Peygamberin hali, tavrı, şartları ve ahlakına dair sağlam bilgilere uygunluğunun göz önünde bulundurulması, bunlara uygunluğun

³ Bu konuda matbu olarak elimizde bulunan erken tarihli eserden biri Bedruddin ez-Zerkeşi (745-795/1344-1393) *et-Tezkira fi'l-Ehadisi'l-Müştehra*, Beyrut-1986 isimli çalışmadır. Bu konudaki diğer eserler hakkında Zerkeşi'nin eserini tahkik eden Mustafa Abdulkadir Ata yeterli bilgiler vermektedir. Bakınız: s. 8-9,

⁴ Günümüzde hadislere fikhi/Hanefi yaklaşımın daha çok dikkate alınması gerektiği konusuna vurgu yapan çalışmalara M. Hayrı Kırbasoğlu'nun eserleri örnek gösterilebilir, hatta bu konuda öncülerden biri olarak da kabul edilebilir.

veya uyumsuzluğun rivayetin alınması ve kullanılmasında yahut terkedilip kullanılmamasında ilk hareket noktası olabileceği kanaatindeyiz. Hadisler hakkında böyle bir değerlendirme ve uygulama yapılmasının mümkün olabileceği yolunda hem rivayetlerde hem de yetkin hadisçilerin eserlerinde veriler bulunmaktadır.

Örneğin rivayetin adabı ile ravilerin sahip olmaları gereken vasıfları anlatılırken ravilerin Hz. Peygamberi çok yakından tanımaları gerektiği titizlikle vurgulanmaktadır. Hz. Peygamberi tanıma yetisine ulaşabilmiş hadisçi de altını tanıyan sarrafa benzetilir. Bu bilgi ve yeteneğe sahip bulunan yetkin bir hadisçi hadisin sahtesiyle gerçeğini bir birinden kolayca ayırabilecektir. Bunu yaparken de çoğu kere birikiminden yararlanmaktadır. Kendisine getirilen altının sahte olduğunu söyleyen sarrafa bunu nereden biliyorsun denmeyeceği gibi kendisine sunulan hadisin arızalı ve problemlili olduğunu söyleyen hadisçiye de nereden bildin diye sorulmamalı, sarrafın tecrübesine güvenildiği gibi onun da engin tecrübesine güvenilmelidir. Çünkü kesin hükme varmış olmakla birlikte hükmünü ispat edecek müşahhas delillere her zaman sahip olmayabilir veya mevcut delillere dayanarak hükmünü ispat imkanından mahrum bulunabilir.⁵ Bazı hadisçilere göre de hadis hakkında hüküm vermek Hz. Peygamberin ahvalini ve ona nispet edilen rivayetleri tanıma yolunda sarf edilen yoğun emekler sonucu oluşan bir sezgi ve ilham işidir.⁶

Tabii hal görüşü genel anlamda hadisin sahihliğini, zayıflığını ve uydurma olup olmadığını tespit yöntemi olarak görülmemelidir. Gerçi bazı kereler rivayetin haline bakıldığında sahih olmadığı gün gibi ortaya çıkmakta, ravi ve isnad incelemesine gerek kalmamaktadır. Rebi b. Huseym'in anlattığına göre bazı hadislerin sıhhati gündüzün parlaklığı gibi açıktır, fakat bazıları ise gecenin karanlığı gibi kapalıdır.⁷ Bunun örneğini Abdulcabbar b. Abdillah anlatmaktadır : “Yaşlı bir şeyhin elinde eski bir kitap vardı ve ondan çokça hikayeler naklederdi. Şube'ye ‘bu adamın yalancı olduğunu nereden biliyorsun? dediklerinde, bu adamın Rasulullah'tan “Kabağı boğazlamadan (ez-zebh) yemeyin” herzesini nakletmesinden yalancı olduğunu anladım’ diye cevapladı”⁸ İbn Haldun'un da kaydettiği gibi bazı durumlarda bu yöntemle rivayetlerin sıhhati hakkında

⁵ Bu husustaki ifadeler ve örnekler için bakınız : Ramahurmuzî, el-Hasan b. Abdirrahmah, el-Muhaddisu'l-Fasıl, Beyrut-1984; s. 312-318,

⁶ Selahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İstanbul-1999, s. 115

⁷ Ramahurmuzi, *el-Muhaddisu'l-Fasıl*, s. 316

⁸ Ramahurmuzi, *el-Muhaddisu'l-Fasıl*, s. 316

müspet-menfi bir ön bilgiye veya kanaate ulaşılabilirse de, kanaatime göre hadisin/rivayetlerin sıhhati ya da zayıflığı hususunda kesin sonuca ulaşmak daha farklı inceleme ve araştırma gerektirebilir.

Hiz. Peygamberin hayatını, siresini ve hallerini iyi bilen, hadislerle çok haşır neşir olanların zikrettiğimiz gibi kendilerinde oluşan sezgilerle hadis olmadığı halde hadisler arasına karışmış bulunan uydurmaları kolayca ayırabilecekleri kanaatinde olan İbnu'l-Cevzi (691-751)şöyle der : “Bana ‘isnadına bakmaksızın bir hadisin uydurma olduğunu kesin olarak bilmek mümkünmüdür?’ diye soruldu. Bu gerçekten de çok önemli bir sorudur. Bunu ancak sahîh sünnetlerin bilgisinde son derecede derinleşmiş ve bu bilgi kanına, iliğine işlemiş olanlar bilebilirler. Böyle birinde sünnetleri ayırabilme melekesi meydana gelir. Bu şahısta sünnetleri ve rivayetleri tanımada, Hiz. Peygamberin hayatını bilmede, emrettiği, yasakladığı, haber verdiği ve çağırıldığı şeylerdeki hedefi idrakte, Hiz. Peygamberin sevdiği veya sevmediği, ümmetine yasa olarak koyduğu şeyleri bilmekte derinlemesine bir ihtisas oluşur. Sanki o Hiz. Peygamberle birlikte bulunan sahabilerinden biri gibi olur. Böyle biri, Hiz. Peygamberin hallerini, hedeflerini, sözlerini, neyi haber vermesinin caiz olduğunu, neyi haber vermesinin caiz olmadığını bilme hususunda başkalarına nasip olmayan bir dereceye ulaşmıştır. Aslında bu hal her izleyenin izlediği kişiyi tanıması gibi tabii bir durumdur. Çünkü kendini onu tanımaya adanmış, onun sözlerini ve davranışlarını öğrenmekte, ona neyi nispet etmenin doğru, neyi nispet etmenin yanlış olduğunu ayırmakta hırsla çalışmıştır. Bu ilgisi nedeniyle de araştırdığı hususlarda diğerlerinden farklı hale gelmiştir. Tabi olduğu imamlarına göre mukallitlerin durumu da böyledir. İmamlarının görüşlerini, kullandıkları nasları ve tuttıkları yolu başkalarından daha iyi bilirler.”⁹

Hadis ilimleri ve hadis araştırmalarının yaklaşık iki asır önce başlayan yeniden uyanışının başlangıç yeri olan Hindistan’da hadis alimleri arasında İbnu'l-Cevzi’nin görüşlerine benzer kanaatlerin yaşatıldığı ve taraftar bulduğunu görmekteyiz. Örneğin hadise dair eserleri ve çalışmaları da bulunan Mevdudî (1903-1979) Hiz. Peygamberi çok iyi tanımanın hadisteki dirayetin önde gelen şartlarından olduğunu iddia etmektedir. Onun deyimiyle “mizac şinas-i Rasul” olan, yani Hiz. Peygamberin mizacını tanıyan kişi bu basirete sahip olduktan sonra basiret sahibinin ruhu Rasulullahın ruhunda yok

⁹ İbnu'l- Kayyim el-Cevziyye, *Menaru'l-Münif fi's-Sahih ve'z-Zaif*, Tahkik, Abdulfettah Ebu Gudde, Halep-1970, s. 44

olur. Onun nazarı Peygamber basireti ile birleşir. Onun zihni İslam kalıbına göre şekillenir ve sonra o senedlere fazla ihtiyaç duymaz. Senedlerden mutlaka yararlanır ancak onun kararı senede dayanmaz. O bazen garib, zayıf, munkatı ve ta'n edilmiş hadisleri de alır. Onun nazarı bu değersiz taş içindeki incinin pırıltılarını da görür.¹⁰

Bu durum kendi hayatımızda da kolaylıkla ve sıklıkla tecrübe edip yaşayabileceğimiz bir durumdur. Her ne kadar bir insanı bütünüyle tanıyabilmek tam manasıyla mümkün olmasa da yine de çok yakından tanıdığımız, hayat tarzını, görüşlerini ve prensiplerini bildiğimiz biri hakkında bize bir söz iletildiğinde tanıdığımız kişiye nispetle sözün doğruluğu veya yanlışlığı konusunda bizde genellikle tasdiki veya inkari bir kanaat oluşur. Kanaatimizin doğruluğu veya yanlışlığı nispet edilen o kişiyi tanıma durumumuzla doğru orantılı olacaktır. Tanıdığımız biri adına böyle davranmak mümkün olabiliyorsa vahyi prensiplere bağlı olan ve bunlardan asla taviz vermeyen, çok güçlü bir ahlak ve karakter yapısına sahip olan ve isteyenin hayatının bütün detaylarını kolaylıkla öğrenebileceği Hz. Peygamber için niçin mümkün olmasın. Nitekim Türk okuyucusunun Hz. Peygamber hakkında pek çok kaynaktan istifade ederek bilgi sahibi olabilmesi mümkündür. Hz. Peygamber hakkında bilgi alabileceğimiz ilk elden kaynakların başında Kuran-ı Kerim gelmektedir. Bunun dışında dileyenler Türkçe'de Hz. Peygamber hakkında yazılan muhtelif hacimdeki tercüme veya telif pek çok biyografik eserden istifade edebilirler.

Bu usulü kullanan kişi bununla içinde bulunduğu hal ve şartlarda hadis kullanması gerektiğinde kendisine hitap edebilecek muteber hadis kaynaklarında bulunan ve sahihtir, kullanılabilir hükmü verilmiş rivayetlerden hangisini alması gerektiğine karar verebilecektir. Çünkü sahih denilen bütün rivayetlerin her halde ve her durumda kullanması gibi bir mecburiyet söz konusu değildir. Hadis/rivayet kullanacak kişi çoğu kere muhakkak seçim yapmak durumunda kaldığında bu usulle seçimini yapabilecektir.

¹⁰ Zaferullah Daudi, *Şah Veliyyullah Dihlevî'den Günümüze Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları*, İstanbul-1995, s.264-265

3. Teorinin Uygulanabilirliği, Tarihi Verileri ve Şartları

Klasik ve kadim dönemde de, sonraki dönemlerde de hadis ilminin haller üzerine kurulmuş bir ilim olduğunu söylemek mübalağa sayılmamalıdır. Halin istikameti kâlin sıhhatinin göstergesi olduğundan ilk dönemlerde hadis ilmi ve değerlendirilmesi genellikle ravilerin halleri üzerine kurulmuş, bazen ravi ile mervinin hallerinin ortak bileşkesinden hareket ederek hadis hakkında en doğru hükme varılmaya çalışılmıştır. Hadis hakkında kişisel hükmüne ulaşmaya çalışan hadisçilerin sonraki dönemlerde daha çok, rivayet edilen metnin hallerine itimat ettiklerini ifade etmiştik. Bizim teklifimiz bütün bu hallerin hepsini dikkate almakla birlikte hadisin/sünnetin kaynağının hallerini hepsinden önce ve titizlikle ele alınması gerektiğidir. Böylece hadisin/sünnetin kaynağındaki duruluk idrak edilip sonraki bulanıklığın nerede nasıl başladığı ve nasıl artarak devam ettiği bu idrak ile takip ve tespit edilebilecektir.

Tarihi süreci içerisinde bu olgunun idrakinin en güzel örneklerini ve uygulamalarını Hz. Aişe'de görmekteyiz. Kur'anı çok iyi idrak etmiş, eşi olan Hz. Peygamberi çok iyi tanıyan, ahlakını, karakterini, sevdiklerini, tercihlerini ve hoşlanmadığı şeyleri iyi bilen biri olarak Hz. Aişe'nin bütün bu birikimlerine dayanarak sahabede gördüğü pek çok yanlış anlayış ve rivayetleri düzeltme cihetine gittiği bilinmektedir. Onun bu düzeltmeleri diğer sahabiler tarafından hiçte yadırganmamış, düzeltme yaptığı konulardaki geniş vukufu ve otoritesi bilindiğinden saygıyla karşılanmıştır.¹¹

Hz. Peygamberin ahlakının, halinin ve hedefinin esas alındığı değerlendirme çabalarının sahabe döneminde görülen örnekleri ve uygulamaları sonraki dönemlerde de tavsiye edilmiş ve devam ettirilmiştir. Hadis ravisinin sahip olması gereken ahlakı anlatan ve rivayeti sırasında uyması gereken kuralları muhtevi hacimli bir eser yazan el-Hatibu'l-Bağdadî hadis değerlendirmede Hz. Peygamberin halinin ve ahlakının ölçü olarak alınması gerektiğini önemle vurgulamaktadır. Ona göre hadis ilmi ilimlerin en şerefli ve en temiz olduğundan hadisçi de insanların hali ve istikameti en doğrusu, erdem bakımından en yücesi, itikat bakımından temiz ve en ahlaklısı olmalıdır. Çünkü

¹¹ Hz. Aişe'nin hadis anlayışı, hadis tenkidi ve sahabilerin hadis anlayışlarında ve nakillerindeki yanlışlarını düzeltmesine dair bir çok çalışma yapılmıştır. Türkçe'de yapılan ilk çalışma Mehmet S. Hatiboğlu'nun "Hz. Aişenin Hadis Tenkitçiliği" AÜİFD, XIX, Ankara-1973 isimli çalışmasıdır. Bu konudaki en geniş çalışma ise Bünyamin Erul'un tahkikli çeviri olarak *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yöneltilmiş Eleştiriler* ismiyle neşrettiği, (Ankara-2000) Zerkeşi'nin, el-İcabe isimli eseridir.

o Peygamberin yolundan gitmektedir, Onun varisidir ve Peygamber de insanların en yücesi ve her bakımdan en mükemmeldir.¹² Hadisçi Hz. Peygamberden öğrendiği ve tevarüs ettiği bu güzellikleri yani Hz. Peygamberin halini ve siresini yolunun ölçüsü olarak kullanmalıdır. Sufyan b. Uyeyne'ye göre "Rasulullah (s) en hassas terazidir. Ölçülmek istenen her şey Onun ahlakına, gidişatına ve erdirmek istediği hidayete arz edilmelidir. Bu yüceliklere uygun düşerse hak, aykırı düşerse batıldır."¹³

Bu değerli ölçüye sahip olmak isteyen hadisçi çok hadis ve rivayet peşinde koşmak yerine himmet ve gayretini bunları öğrenmeye yönlendirmelidir. Çünkü bu Allah'ın Peygamberine öğrettiği, Peygamberden de insanlara intikal eden edeptir. Mahled b. El-Huseyn'in ifadesiyle "Bizim çok hadise değil belki çok edebe ihtiyacımız bulunmaktadır."¹⁴

Önerimizin her isteyenine rastgele, heva ve hevesine uyarak uygulayabileceği keyfi bir yöntem olduğu düşünülmemelidir. Daha önce de vurgulandığı gibi bu öneri herkese açık olmakla birlikte uygulanabilmesi için bir takım şartları yerine getirilmesi gereklidir. Gerekleri yerine getirilmeden yapılacak bir uygulama ve sonunda varılacak netice keyfi olmaktan kurtulamayacaktır.

Uygulamanın başarılı olması ve sağlıklı sonuçlar verebilmesi için uygulamacının Hz. Peygamber hakkında çok derin bir bilgiye sahip olması şarttır. Onun ahlakını, karakteri, gaye ve hedeflerini, bu hedeflerine ulaşmak ve gayelerini gerçekleştirmek için kullandığı vasıta ve araçları, yol ve yöntemlerini iyi bilmelidir. Hz. Peygamberin sevdiği ve tercih ettiklerini, sevmedikleri ve tercih etmediklerini, yaşadığı ailevi hayat tarzını, içinde bulunduğu sosyal ve içtimai şartları, bu şartlar içerisinde Onun durumu ve konumunu idrak etmiş olmalıdır. Hz. Peygamberin içerisinde bulunduğu coğrafi ve fiziksel şartları da iyi araştırmalıdır. Çünkü insanların fiilleri ve işlerinin çoğu bu sebeplere bağlıdır ve yapılış tarzını da bu şartlar belirlemektedir. Kişiler isteseler de çoğu kere bu fiziksel ve coğrafi şartları değiştirme veya aşma imkanı bulamayabilirler. Hz. Peygamberin işleri ve fiilleri de bundan müstağni değildir. Kişi Hz. Peygamber hakkında yaptığı araştırmaları iyi niyetle, benimseyerek ve özümseyerek yaptığı

¹² El-Hatibu'l-Bağdadî, *Şerefu Ashabi'l-Hadis*, Tahkik, Mehmed S. Hatiboğlu, Ankara-1991, s. 34-54; el-Hatibu'l-Bağdadî, *el-Cami li-Ahlakı'r-Ravî ve Adâbi's-Sami*, Tahkik, Muhammed Acac el-Hatib, Beyrut-1991, I/119

¹³ el-Hatib, *el-Cami*, I/119

¹⁴ el-Hatib, *el-Cami*, I/120-122

takdirde Peygamberi ahlak ve karakterlerin bir çoğu kısa sürede onun ahlak ve karakteri haline gelecek, o insan Azerilerin deyimiyle “Peygamber gibi adam” olacaktır. Bu aşamadan sonra da kullanacağı rivayetleri seçmede ve doğruya ulaşmada onun ahlaki karakteri ve bu çerçevede oluşan aklı ona yol gösterecek, rehberlik edecektir.

Bu durumda Uygulamanın başarısı kişinin Hz. Peygamber hakkındaki bilgi seviyesi, Onun haliyle günümüz de dahil sonraki haller arasında yapacağı karşılaştırma ve mukayesenin başarısıyla doğru orantılı olacaktır. Bu nedenle de diğer hadis değerlendirme yöntemlerinde olduğu gibi bunda da kişisel, yani subjektiflik ön planda olacaktır. Buna göre varılacak neticeler kişisel olarak kalmalı ve herkesi içine alacak tarzda bir genellemeye gidilmemelidir. Çünkü insanların halleri ve şartları birbirlerinden oldukça farklı olabilmektedir. Sünnet adına farklı durumlardaki kişilerden veya toplumlardan biri için varılan netice ve yapılacak uygulama diğerleri için uygun olmayabilecektir.

Öte yandan kullanılacak hadis ve rivayetlerin seçilmesi ve değerlendirilmesinde böyle bir yöntemin uygulanmasının günümüz Türkiye’inde bir zorunluluk olduğunu düşünüyorum. Çünkü temel hadis kaynaklarının hemen tamamı tercüme edilerek ve yorumuz bir halde Türk okuyucusuna sunulmuş bulunmaktadır. Arapça bilmese dahi isteyen her okuyucu bunlara kolayca ulaşabilmekte ve okumaktadırlar. Tercüme edilip sunulan hadis kitaplarında her türden ihtilafları ihtiva eden ve söylediğimiz bilgi alt yapısına sahip olmayanlarda kolaylıkla yanlış anlayışlara yol açabilecek rivayetler bulunmaktadır. Hadisler konusunda bilgisi ve alt yapısı olanların akılları sözünü ettiğimiz ayırımı ve çözümlemeyi zaten doğal olarak yapmaktadır. Alt yapısı olmayan veya yeterli düzeyde bulunmayan iyi niyetli okuyucularda bu rivayetler en azından kafa karışıklığına ve haklı endişelere neden olmakta, kötü niyetli olanların da bazen istihzalarına, bazen de gereksiz eleştirilerine ve olumsuz propagandalarına konu olabilmektedir. Bu propagandalarda çoğu kere ölçü kaçırılmakta ve maalesef “gerçekler” adıyla sunulan sözde araştırmalar Kuranla ve Hz. Peygamberle istihza ve hakaretlerle doldurulmaktadır.¹⁵ Elbette ki bizim gayemiz bu tür üzücü yazı ve yorumlara tepkisel bir hareket değildir. Bunlar her zaman ve her toplumda olabilecek

¹⁵ Örneğin “islamiyetgercekleri.org” isimli internet sitesi ve bu sitenin bağlantı verdiği diğer bir çok sitede zikrettiğimiz türden pek çok makale ve yazılar yayınlanmaktadır. Buralarda yayınlanan bir çok yazıyı merak ederek okudum, üzüldüm ve örnek olması için bazılarını indirerek derledim.

şeylerdir. Bunlara karşı sabırsızlık ve gereksiz yere gösterilecek aşırı tepki bu tür yayınları yapanların maksatlarına hizmet olmakta ve bazen daha büyük aşırılıklara da yol açabilmektedir.¹⁶ Bizim asıl hareket noktamız bugünkü şartlarda kaynağındaki şart ve bağlamından farklı anlaşılmalara konu olabilecek rivayetlerin iyi niyetli insanların zihinlerinde yol açtığı karışıklıklar ve doğurduğu gereksiz tartışmalardır.

4. Hal Nedir ?

Arapça kökenli olan bu kelime yalın hali ve türevleriyle birlikte çok zengin bir anlam koleksiyonuna sahip bulunmaktadır. Oluş, bulunuş; içinde bulunulan durum ve şartlar; güç, kuvvet; müşkilat, üzüntü, keder bu anlamlardan bazılarıdır.¹⁷ Geçmişin sonu ve geleceğin başlangıcını ifade eden bu kelimenin tasavvufi anlamları da bulunmaktadır¹⁸ Sevinçli ve üzüntülü durumları, değişkenliği ve değişmeyen hal ve makam anlamında sabitliği ihtiva ettiği için insanı tam olarak ifade eden kelimelerden biridir. Bir çok yönüyle insana mahsustur. Bu kelime Kuran-ı Kerimde iki şeyin arasını ayırıp perdelemek;¹⁹ Zaman dilimi, yıl;²⁰ çevre, etraf²¹ anlamları veya benzerleriyle, hem yalın hali, hem de türevleriyle birlikte sıkça kullanılmaktadır.²²

Çok genel çerçevede haller, insanın ve insan dışındaki varlıkların halleri olarak iki kısma ayrılabilir. İnsanın halleri de fizyolojik, biyolojik, ruhi, düşünsel, psikolojik ve sosyolojik olarak bir çok çeşide ayrılabilir.

Haller değişken ve değişmeyen, yani dinamik ve sabit olarak da tasnif olunabilir. Aslında kainattaki tüm varlıklarda mutlak bir değişmezlik ve durağanlıktan söz etmek mümkün değildir. Çünkü ister canlı olsun isterse cansız olsun bütün nesnelere sabit görünseler bile hareket halindedirler ve kendilerinde kısa veya uzun zamanlar içerisinde değişiklikler mutlak suretle meydana gelmektedir. Cansız nesnelere ve bir kısım

¹⁶ Bunun örneği Salman Rüşdi'nin "Şeytan Ayetleri" isimli eseridir. Eserin neşrinden uzun süre geçmesine rağmen pek az kimsenin bundan haberi olmuştu. Sıradan olan, içeriği ve diliyle sıradan olarak kalabilecek olan eserin yazarı hakkında verilen ölüm fetvası kitabı ve yazarını hak etmedikleri bir şöhrete kavuşturmuş, eserin daha çok satılmasına ve okunmasına yol açmıştır.

¹⁷ Şemseddin Sami, *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul-1985, I/464,

¹⁸ Seyyid Şerif Cürçânî (740-816/1339-1413), *Tarifât*, Kahire-1938, s.71-72,

¹⁹ Hud, 11/43; Enfal, 8/24; Sebe, 34/54

²⁰ Bakara 2/233, 240.

²¹ Zümer 39/75; Al-i İmran 3/159; Tevbe 9/101; Ahkaf 46/27; İsrâ 17/1

²² Kurandaki anlamları için ayrıca bakınız : Rağib el-İsfahanî, Ebu'l-Kasım el-Huseyn, *Müfredat fi Garibi'l-Kuran*, Kahire-1404, s. 137-138,

canlıların hareketi ve değişimi Sünnetullah çerçevesinde cereyan eden istem dışı hareketler ve değişimlerdir. Harici bir müdahale bulunmadığında bunların hareketleri ve değişimleri kainata konulan kurallar içerisinde gerçekleşmektedir. Örneğin zamanla çöl olan yerler yeşillenebilmekte veya yeşillik olan yerler de çöl haline dönüşebilmektedir. Eşyadaki bu değişim çoğu kere uzun zamana yayılarak ve yavaş bir şekilde gerçekleştiğinden ve özellikle de istem dışı olduğundan bu nesnelere camit ve sabit olarak gözlenmekte ve adlandırılmaktadır. Nesnelere tabii haline dışardan müdahaleler olumlu veya olumsuz değişimlerini hızlandırmakta ve yönlendirmektedir. Bu müdahalelerin çoğunun da insanlar eliyle gerçekleştirildiği de malumdur. Nesnelere de çevrede meydana gelen hal ve durum değişiklikleri o çevredeki tüm varlıklara tesir etmekte, canlı varlıklar yeni durum veya durumlara intibak etmekteki başarı oranına göre hayatini devam ettirebilmekte, aksi halde yok olup gitmekte veya daha müsait çevrelere göç etmektedirler.

Fiziki ve coğrafi çevre ve hallerin insanların hayat tarzları ve hatta düşünceleri üzerinde güçlü etkileri bulunmaktadır. Bazı peygamberler ve büyük devrimciler gibi istisnaları bulunmakla birlikte genelde insanlar içinde buldukları haller ve şartlardan bağımsız düşünememekte, hareket edememektedirler. Kısacası Afrika'nın ortalarında yaşayan biri Anadolu insanı gibi düşünüp davranmadığı gibi çok yakın coğrafi bölgeler arasında bile düşünce ve davranış farklılıkları görülebilmektedir.

İnsan, hayvan ve bitki türünden canlıların fiziksel ve biyolojik hallerinde baştan beri ciddi değişikliklerin olmadığı söylenebilir. Örneğin insanın bedensel ihtiyaç ve problemleri ilk yaratılıştan beri genel çerçevesi itibarıyla değişmemiştir, dün ne ise bugün de aynı durumda bulunmaktadır. Ancak insanların teknolojik ve bilimsel gelişimine bağlı olarak gerek içinde yaşadıkları çevre şartları, gerekse ihtiyaçlarının temininde ve temin vasıtalarında önceki zamanlara göre çok ciddi değişimler olmuştur ve olmaktadır. Yine buna bağlı olarak insanların kurdukları sosyal düzenlerde ve yaşayış mekanlarında da ciddi değişiklikler olmuştur. Hz. Peygamber dönemiyle günümüz yaşantısı arasındaki temel farklılıklar ve aykırılıklar da insan müdahalesinin yoğun olarak cereyan ettiği bu hususlarda ortaya çıkmaktadır.

Biz burada tabii hal derken konuyu Hz. Peygamberle ilişkilendiriyor ve Onun hallerinden hareketle Ona nispet edilenleri değerlendirmek istiyoruz. Tabii hal derken

genelde Onun Peygamberliği ve kendine mahsus fevkalade ve istisnâî durumları dışındaki hallerini, içinde bulunulan beşerî, fiziki ve coğrafi konumu kastediyoruz.

5. İbn Haldun'a Göre Halden Hareketle Rivayetlerin Sıhhati Tespit Edilebilir

İsnad ve rical yoluyla hadisin sahihine ulaşma yönteminin dışında tarihi süreç içerisinde sahih olan veya olmayan hadisleri tespitinde burada zikrettiğimiz yöntemin dışında farklı bir çok yöntem uygulanmıştır. Hadis seçiminde uygulanan hadislerin Kurana arzı, sahih sünnete arzı, sahabe uygulaması ve kavline arzı, tarihi gerçeklere arzı, akla, icmaya arzı ve benzeri yöntemler bizim burada anlatmaya çalıştığımız yöntemin benzeri yöntemlerdir.

Zikredilen bu yöntemler günümüzde yeniden canlandırılıp kullanılmaya çalışılır, hatta bazıları üzerinde akademik çalışmalar yapılırken²³ İbn Haldun'da rastladığımız “rivayetlerin eşyanın tabiatına arz edilmesi” yöntemi bildiğimiz kadarıyla henüz yeterli ilgiyi görmemiştir.

14. asrın ünlü devlet adamı, tarihçi ve toplumbilimcisi olan Abdurrahman b. Haldun (733-808/1334-1406) oldukça muhtevalı ve hacimli tarih eserine²⁴ yazdığı mukaddimesi son asırlarda batıda ve doğudaki ilim çevrelerinde büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. İyi bir tarih yorumcusu ve toplum gözlemcisi olan İbn Haldun tarihsel ve sosyolojik teori ve gözlemlerini büyük ölçüde insanların ve toplumların karakterleri ve halleri üzerine kurmaktadır. Ona göre Yüce Allah'ın insanlar ve toplumlar için koyduğu kurallar, yani sünnetullah değişmemekte, farklı toplumlarda ve zamanlarda da olsa sürekli tekrar ederek sürüp gitmektedir, yani İbn Haldun'a göre “tarih tekerrürden ibarettir”

İbn Haldun, ilk islam tarihi müelliflerinin haberleri eserlerinde derleyerek bize intikal ettirdiklerini, fakat bu haberlere sonraki bilgisizler tarafından yalan haber karıştırdıklarını, batıl şeyleri doğru sandıklarını ve onları körü körüne taklit eden

²³ Bu tür çalışmalara: Yavuz Ünal, *Hadisleri Tespitte Yöntem Sorunu (Akla Uygunluk Akla Aykırılık)*, Samsun-1999; Ahmet Keleş, *Hadislerin Kurana Arzı*, İstanbul-1998, örnek olarak zikredilebilir.

²⁴ İbn Haldun, Abdurrahman, *el-İber ve Divanı'l-Mübtede' ve'l-Haber fi Eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Asarahum min zevi's-Sultani'l-Ekber*, I-VII, Beyrut-1967-68; eserin meşhur “Mukaddime”sinin bir çok ayrı basımları da bulunmaktadır, biz çalışmamızda bu ayrı baskılardan birini kullandık.

sonrakiler tarafından da bunların aynen tekrar edildiğini, bu yanlışlara başka yanlışların ilave edildiğini ifadeden sonra şöyle demektedir: “Sonradan gelenlerin çoğu bunların eserlerini kendileri için örnek edinerek onların yolunu tuttular. Bu yanlış rivayetleri nasıl işittilerse bize öylece naklettiler. Olayların ve hallerin sebeplerini düşünmediler ve bu kaideye riayet etmediler. Yanlış ve batıl olan bu haberleri bir tarafa atmadılar.”²⁵ Vakıdî ve Mesûdî’nin tarihlerinde de bu türden yanlış haberler bulunduğunu, bu kusurlarının ehil kimselerce tespit edilmiş olmasına rağmen sonraki kuşak yazarlardan dikkatsiz ve bilgisiz kişilerin bu eserleri örnek alarak yanlış sürdürdüklerini beyandan sonra der ki : “Halbuki insanlık medeniyetinin (el-umran) özellikleri (et-tabai’) ve halleri vardır ki haberler bunlara irca olunur, rivayet ve nakiller bunlarla değerlendirilir.”²⁶ Yani bu rivayetler tabi kanunlara uygunsu kabul, değilse reddedilir. Ona göre düşüncesizce nakillerden kaynaklanan yanlış haberler sadece tarih kitaplarında değil tefsir kitaplarında da bulunmaktadır. Bu hususta şöyle demektedir: “Tarihçiler, Tanrının Kitabını tefsir edenler ve rivayet üstatları naklettikleri haber ve rivayetlerin doğru veya zayıf olduğunu incelemeyen, yalnız nakil veya rivayete güvenerek aktardıkları, bu rivayetleri benzerleriyle karşılaştırarak kıyaslamadıkları ve asıllarına irca etmedikleri, hikmet ve felsefe bakımından incelemedikleri, kainatın tabiatı ve kanunlarına göre ölçmedikleri, naklettikleri haberler üzerinde dikkatle düşünerek haber verilen olay ve hadiselerin vukuunun mümkün olup olmadığını tetkik etmeksizin naklettiklerinden çok yanılmışlar, doğru yoldan saparak evham ve hata çöllerinde yollarını kaybetmişlerdir.”²⁷ Tefsir ve tarih kitaplarında İsrailoğulları hakkında anlatılan bir çok efsanevi rivayet örnekleri vererek tahlil eden İbn Haldun bunların asılsızlığını zikrettiği kaideleri uygulayarak birkaç yönden ispat etmektedir. Ad kavminin Yemende sütunlar üzerine kurdukları anlatılan efsanevi İrem şehri hakkındaki rivayetleri de örnek olarak zikretmektedir. Böyle bir yerin varlığını, hatta sahabelerin birinin kaybolan hayvanını ararken buraya tesadüfen girdiğini ve hazinelerinden aldığını anlatan İsraili kaynaklı rivayetleri aynı usulle tenkit ederek reddeder ve sahabe

²⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, Beyrut, İhyau’t-Turas-Tarihsiz , s. 4, Karşılaştırmız, Zakir Kadiri Ugan tercümesi, İstanbul-1990, I/5-6,

²⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 4-5; Ugan, I/7

²⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 9-10; Ugan, I/19

döneminde böyle bir yerin var olmadığını söyler.²⁸ Bu türden değerlendirmelerini eserinin pek çok yerinde farklı konu ve araştırmaları sırasında zikretmektedir.²⁹

İbn Haldun haberlere yalan şeylerin karışma nedenlerini anlatırken şöyle demektedir: “Rivayetlere yalan haberlerin karışmasının zikrettiğimiz sebeplerden daha mühim bir diğer sebebi insan medeniyetinin (diğer bir deyişle sosyolojik) yapısının hallerini bilmemektir. Çünkü, ister fiili olsun ister zati olsun, toplumlarda meydana gelen her hadisenin kendine mahsus bir yapısı, karakteri, şartları ve arızı hallerinin bulunması gereklidir. Haberi işiten kişi o hadisenin yapısını, hallerini ve o hadisenin meydana gelmesine neden olan şartlarını bilirse bu bilgi ona haberin doğrusuyla yalanını birbirinden ayırma imkanı ve gücü verecektir. Haber hangi neviden olursa olsun bu yöntem, haberleri inceleme, tasnif ve seçme konusunda en sağlam yöntemdir.”³⁰ “Bu yöntem ravilerin adaletini, yani söz ve nakillerine güvenilen kimselerden olup olmadıklarını araştırmak suretiyle haber ve hadiseleri inceleme usulünden önce gelir. Çünkü haber verilen bir şeyin haddizatında mümkün olup olmadığı ravilerin durumuna baş vurulmadan önce bu yolla bilinir. Eğer haber vukuu imkansız bir hadise ise artık ravilerin tadiline veya cerhine gitmeye gerek kalmaksızın reddedilir. Zaten uzmanlar haberin makul bir şekilde tevile müsait olmayacak derecede vukuunun imkansız olmasını haber için ret gerekçesi saymışlardır.”³¹

Rivayetlerin değerlendirilmesi konusunda kanaatimce sağlıklı ve iyi bir yöntem ortaya koyan İbn Haldu teorisini bütün rivayetlere uygulamamış, şer’î rivayetleri uygulama dışında bırakmıştır. Şer’î rivayetlerin semî ve inşai olması, yani farz, vacip, haram ve benzeri emir ve yasakları muhtevi bulunması ve kaynağından işitilerek alınmış olması bu istisnasının gerekçesini oluşturmaktadır. Ona göre bu tür rivayetlerin sıhhat tespiti ravi incelemesi yoluyla olmalıdır ve haberin sahih sayılması için ravilerin doğruluğu hakkında galip zannın oluşması yeterlidir.³² Dini içerikli rivayetlerin tamamının inşai olmadığı malumdur, hatta inşai olmayan rivayetler çoğunluğu teşkil etmektedir. Buna rağmen İbn Haldun’un teorisini inşai olmasa bile hadislere uyguladığına biz rastlayamadık. Hatta tarihi rivayetleri hem tabii hal yöntemine, hem de

²⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 11-15; Ugan, I/25-30

²⁹ İbn Haldun nazariyesinin özü, şartları ve boyutları hakkında özet bilgiyi *Mukaddime*, Ugan tercümesi, I/65-66’da vermektedir.

³⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, s.35-36; Ugan, I/84-85

³¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, s.37; Ugan, I/88-89

³² İbn Haldun, *Mukaddime*, s.37; Ugan, I/89

ravi tenkidi yöntemine göre inceleyerek bu tür rivayetleri daha büyük önem verdiği bile söyleyebiliriz. Emir, nehiy ve benzeri bir hüküm ihtiva etmese bile hadisler en azından Hz. Peygamber hakkında bir düşünce ve bir kanaatin doğmasına ve bir çerçeve çizilmesine neden olmaktadır. Bu sebeple inşâî olsun veya olmasın, inananlar üzerinde tesir ve yaptırım gücüne sahip olması bakımından dini rivayetlerin daha titizlikle incelenmesi gerektiği açıktır.

İbn Haldun dini rivayetleri tenkit konusu yapmamış, ortaya koyduğu yöntemi bu türden rivayetlere uygulamamış, hatta eserinin hadis ilimlerini anlattığı kısmında böyle bir yöntemin sözünü bile etmemiştir. Onun, yöntemini eleştirdiği türden yalan ve uydurma hadis rivayetlerini tespit kullanmaması, bu türden rivayetleri ihtiva eden hadis kitaplarından söz edememesi doğabilecek bir spekülasyondan çekindiği için olabilir. Çünkü daha önce de söz ettiğimiz gibi onun zamanında bazı hadisçiler ve eserleri toplumda ve ilim çevrelerinde artık güçlü bir karizma oluşturmuş, onların güçlü karizma ve otoritesi çok geçmeden bu eserler etrafında bir dokunulmazlık zırhı oluşmasına neden olmuştur. İbn Salah'ın Ebu Nasr el-Vailî'den naklettiği : “Fakihler ve diğer ehli ilim ittifak ederler ki biri “Buhari'nin kitabında Hz. Peygambere nispet edilerek rivayet edilen her şey sahihtir” diyerek karısının talakına yemin etse yemininde yalancı olmaz ve karısı da kendinden boşanmış olmaz”³³ fetvası oluşan bu karizmanın boyutlarını göstermektedir. Fetvada talak olgusunun kullanılması müslüman toplumda var olan “talakla şaka olmaz, şakası da ciddidir”³⁴ nassı ve kabulü nedeniyle ki seçim çok tesirli olmuştur doğrusu. İnsan eseri olmalarına rağmen etraflarında oluşan dokunulmazlık çemberi ve bu dokunulmazlığı ihlal edenlerin maruz kaldıkları hoş olmayan durumlar nedeniyle düşünen beyinler bu yönde imali fikr etmekten uzak durmayı yeğlemişlerdir ki bunlardan birinin de İbn Haldun olduğu kanaatindeyim.

Halbuki en sahih olarak addedilen hadis kaynaklarında bile İbn Haldun'un yöntemi uygulandığında sahih olmadığı ortaya çıkan rivayetler bulunabilmektedir. Elbette tüm doğru ve anlamlı rivayetlerin sahih sayılması ve hadis olarak Hz. Peygambere nispet edilmesi doğru değildir. Fakat Hz. Peygambere nispet edilen ve

³³ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s. 26, Buhari'nin Sahih'inin otoritesi konusunda bakabileceğimiz çalışmalardan biri S. Kemal Sandıkçı'nın Sahih-i Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar, Ankara-1991 isimli eseridir.

³⁴ Hadis olarak zikredilen varyantı için bakınız: Ebu Davud, *Sünen*, İstanbul-1981, II/643-44 no 2194,; Tirmizi, *Sünen*, III/490, no 1184, İstanbul-1981

sahih hadis olarak kabul edilen tüm rivayetlerin doğru ve anlamlı olması rivayetin kaynağının yani Hz. Peygamberin dindeki mevkisi açısından zorunludur. Aksi takdirde Hz. Peygambere nispet edilen bir yanlış, din olarak algılanabilecek ve daha da tehlikelisi sünnet olanak ebedileşecek, zaman ve mekanları kolayca aşabilecektir.

Bu gerekçeden hareketle tarihi süreç içerisinde sünnet/hadis konusundaki titizlenmelere ve tüm çabalara rağmen koruma çemberlerini aşabilen ve sahih hadis olarak Hz. Peygambere nispet edilen rivayetler az da olsa görülebilmektedir. Bunun örneklerinden biri Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinde yer alan Ebu Hureyre'nin şu rivayetidir: "Eğer Beni İsrail olmasaydı et bozulmazdı ve eğer Havva olmasaydı kadınlar kocalarına isyan etmezlerdi."³⁵ Bu rivayet hadisçilerce "müttefekun aleyh" olarak, yani Buhari ve Müslim'in sahihlerinin her ikisinde de yer alan en sahih hadislerden biri olarak kabul edilmektedir. Rivayetten anlaşıldığına göre kadınların kocalarına isyanı Havva ile başlamış etin bozulması da Beni İsrail ile başlamıştır.

Klasik hadis şerhlerinin verdiği bilgiye göre Hz. Adem'in eşi Havva validemizin yasaklanan ağaçtan yemesi ve eşine de güzel gösterip telkinlerde bulunarak yedirmesi rivayette kastedilen isyandır. Etin bozulmasıyla kastedilen de Beni İsrail'in çöl maceraları sırasında günlük gıdaları olarak mucizevi bir şekilde gökten inen etin yenmeyip artan kısmını saklamaya ve muhafaza etmeye çalışmaları, bunun üzerin saklanan etin bozulup kokuşmasıdır.³⁶ Şerhlerde hadisin subutu, ravileri ve sıhhati üzerinden en ufak bir endişenin varlığı dahi kaydedilmemiştir. Her iki şerhte de etin ve gıda maddelerinin zamanla bozulma gerekçesi olarak, mal düşkünü ve tamahkar olan zengin ve varlıklı insanların, bozulmadığı takdirde, bu hayati önemi haiz maddeleri depolayarak fakir, zayıf ve güçsüzleri açlığa ve helake mahkum edecekleri kaydedilmektedir. İşin ilginç bir başka ciheti de bazı hadisleri çok geniş olarak açıklayan bu hacimli çalışmalarda mezkur hadis üzerinde zikrettiğimiz muhtevadaki kısa malumatın dışında bilgi verilmemesidir.

Yasaklanan ağaçtan yenmesi ve Beni İsrail'e gökten içinde et de bulunan sofranın indirilmesi Kuranda anlatılmaktadır³⁷ Fakat Havva'nın isyanı ve etin

³⁵ Buhari, Sahih, Enbiya 25, IV/126, İstanbul-1982; Müslim, Sahih, İstanbul-1981, II/1092 no 1470

³⁶ İbn Hacer el-Askalani (773-852/1373-1449), *Fethu'l-Bari*, Kahire-1978, XIII/104-105; Bedruddin el-Ayni (855/1451), *Umdetu'l-Kari*, Beyrut, Tarihsiz-İdaretu't-Tıbaati'l-Müniriyye, XV/211; en-Nevevî, Ebu Zekerriyya Yahya b. Şeref, *Şerhu'n-Nevevî ala Sahihi Müslim*, Beyrut-1392, X/59,

³⁷ 2 Bakara 57

bozulmasıyla ilgili bilgi Kuran'da bulunmamaktadır. Kuran'da anlatıldığına göre Havva validemiz suçlanmamakta, aksine her ikisi birden hatalarını kabul edip af dilemektedirler.³⁸ Bir başka ayette de şeytanın telkinde bulunduğu kişi doğrudan Hz. Adem'dir ve o da suçu bizzat kabul ederek af dilemektedir.³⁹ Onların yasaklanan ağaçtan yemeleri ve sonrasında cennetten çıkarılmalarının suçunun bu ve benzeri rivayetlerle Havva'ya isnad edilmesi Kuran kaynaklı değil aksine Kuran'a aykırıdır.

Etin bozulması, canlı organizmanın yapı ve yaratılışından kaynaklanan tabii bir haldir. Bu tabii hale aykırı olması nedeniyle rivayetin bu kısmı da gerçeğe yani Allah'ın canlı organizmalar için koyduğu sünnetine aykırıdır. İnsanların Beni İsrail öncesi tarihleri bilinmemektedir. Etin bozulmamasıyla ilgili olarak Beni İsrail öncesinden bize intikal eden ne tarihi bir bilgi ne de ilahi bir nas bulunmaktadır. Böyle bir bilgi bulunsaydı en ince detaylarına kadar anlatılan İsrailoğulları kıssalarında muhakkak yerini alırdı. Et konusunda fevkalade, farklı ve mucizevi bir durumun olmadığı normal hallerde canlılığını kaybetmiş olan etin bozulmasının en baştan beri onun tabii haline uygunluğunun örneklerini Kuranda bulabilmekteyiz.⁴⁰ Bunun dolaylı bir örneği Hz. Adem'in iki oğlu arasında meydana gelen öldürme hadisesidir. Öldüren kişi kardeşinin ölüsünü ne yapacağını bilememiş ceset bozulmaya başlayınca Allah ona, dövüşen ve biri diğerini öldürdükten sonra gömen kargaları göstererek ne yapması gerektiğini öğretmişti.⁴¹ Her halü karda canlılığını yitirmiş olan organizmanın tabii halinden, yani İbn Haldun'un yönteminden hareketle bu rivayetin sahih olmadığını söyleyebiliriz.⁴²

6. Hz. Peygamberin Halleri

Her insanın çok farklı durum, hal ve konumları olduğu gibi Hz. Peygamberin de içinde bulunduğu farklı konum ve halleri bulunmaktadır. Bu hallerinden bazılarıyla insanlara örnek olabilirken bazılarını örnek alıp izlemek mümkün olmamaktadır. Farklı konumları ve durumları bulunduğunu, duruma göre söz ve buyruklarının

³⁸ 2 Bakara 35-37; 7 Araf 19-25

³⁹ 20 Taha 115-123

⁴⁰ 2 Bakara 259

⁴¹ 5 Al-i İmran 26-31

⁴² Mezkur rivayetin günümüz hadisçi yazarlarından bazıları tarafından ele alınışı ve değerlendirilişi için bakınız : M. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, 276-278, Ankara-1999; Ali Osman Ateş, *Hadis temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul-2000, 327-335,

değerlendirilmesi gerektiğini bizzat Hz. Peygamber ifade etmiştir.⁴³ Hz. Peygamberin bu tür ifadelerinden hareket eden alimler, farklı hallerde sadır olan uygulama ve sünnetlerin konumu ve değerlendirilmesinin farklılığı nedeniyle, Onun içinde bulunduğu halleri farklı tasniflere tabi tutmuşlardır.⁴⁴ Hz. Peygamberin herhangi bir halinden sadır olan uygulamaları, buyruk ve sünnetleri öncelikle o halin muhatapları, temsilcileri ve sorumlularıdır. Örneğin Hz. Peygamberin peygamberlik halinden sadır olan nasların muhatabı tüm müslümanlardır. Devlet başkanı, ordu komutanı ve hakim olarak verdiği kararlar ise öncelikle bu görevleri yürütenlerce ele alınacak, yürürlüğü değerlendirilecek, gereği onlar tarafından yerine getirilecektir. Diğer hallerinden sadır olan sünnetlerinin durumu da bunlar gibidir. Fakat bilindiği gibi birbirinden çok farklı bir çok görev Hz. Peygamberin uhdesinde birleşmiştir. Hz. Peygamber de genellikle yaptığı işleri “bu işi şu sıfatımla yapıyorum veya bu uygulamamı, söz ve tavsiyemi şu şekilde algılayacaksınız” diye açıklamada bulunmamıştır. Yapılan tasnifler, uygulamanın veya buyruğun mahiyetiyle ilgili olarak Hz. Peygamber veya sahabeden gelen sınırlı açıklamalardan, dolaylı karinelere veya nassın mahiyetinden hareketle varılan neticelerdir. Bu nedenle yapılan tasniflerden her hangi birinin genel kabul gördüğünü söylemek mümkün gözükmemektedir. Hz. Peygamberi ve Ona nispetle bize intikal eden verileri anlama ve değerlendirmede yararlı birer çalışma olan bu tasnifler kişisel ve sübjektif çabalardan ibarettir. Sünnetin tasnifi ve buna göre değerlendirilmesinde ortak bir çizginin belirlenmesi de zordur. Çünkü bu işin aslı yine kişilerin peygamber ve nas algısına dayanmaktadır. Kişisel değerlendirmesine göre kimileri, Hz. Peygamberin devlet başkanı olarak yaptığı tasarruflarını peygamber olarak yaptığı tasarrufları gibi kabul edip, her zaman ve zeminde aynıyla geçerli sayarken, kimileri de bu tasarrufların geçerliliğini maslahata uygunluğa ve zamanın liderinin uygun görmesine bağlamaktadır. Kimileri Hz. Peygambere izafeten bize ulaşan tıbbi tavsiye ve uygulamaları şahsi bilgi ve tecrübe olarak ele alırken kimileri de bunları vahiy mahsulü gibi değerlendirmektedirler. Bu da sünneti tasnifte tabi bir sonuç farklılaşmasına yol açmaktadır. Günümüzde dahi bu anlama ve tasnif çalışmaları sürdürülmesi gereken yararlı çalışmalardır.

⁴³ Müslim, *Sahih*, Fedail 140 (no 2362); Buhari, Şahadat 27, Mezalim 16, Hiyel 9, Ahkam 20,29,31; Malik, Akziye 1 (2,719); Nesai, Kuzat 13 (8, 233)

⁴⁴ el-Karafî, Şihabuddin Ebul Abbas Ahmed b. İdris (626-684), *el-Ihkam fi Temyizi'l-Fetva ani'l-Ahkam ve Tasarrufati'l-Kazî ve'l-İmam*, tahkik: Abdulfettah Ebu Gudde Halep-1967. Bu eser Hz. Peygamberle ilgili şeylerin tasnifi hususunda yapılan çalışmaların güzel örneklerinden biridir.

Çağdaş bir tasnife göre Hz. Peygamberin halleri ve durumları, diğer bir deyişle Onun uhdesinde bulunan görev ve vazifeleri 12 kısma ulaşmaktadır.⁴⁵ Ancak geneli itibarıyla bu tasnifler incelendiğinde bunları Hz. Peygamberin iki temel yönünü ifade eden iki başlık altında toplamak mümkündür. 1. Peygamber olarak Hz. Muhammed ve onun tasarrufları, 2. beşer olarak Hz. Muhammed ve Onun tasarrufları. Diğer bütün tasarruflar bir şekilde bu iki başlıkla ilişkilendirilebilmekte ve bu ana kategorilerden birine dahil edilebilmektedir. Biz bu çalışmamızda tasniflerin detayına girmeyeceğiz, ancak konumuza zemin oluşturması ve anlatmaya çalıştığımız meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için bu iki temel yön üzerinde durmak istiyoruz.

a. Hz. Peygamberin Allah'ın Elçisi Olarak Konumu ve Tasarrufları

Allah'ın Rasulü olarak Hz. Peygamberin geneli itibarıyla iki durumu bulunmaktadır. Bunlardan biri Onun Peygamber olarak yerine getirdiği fonksiyonlardır. Diğer de peygamberliğinin Ona kazandırdığı farklılıklar, ayrıcalıklar veya ilave yükümlülüklerdir.

Allah'ın Elçisi sıfatıyla Onun inanç, ibadet ve ahlak olarak koyduğu ilkeler tüm inananları kuşatıcı ve bağlayıcıdır. Bu ilkelerin odak noktasını Allah ile ilgili tanımlamalar oluşturur ve gayesini de ve inananların Allah'a karşı yerine getirmekle mükellef oldukları kulluk görevlerinin ifası teşkil eder. Bu ilkelerin temelini Allah teşkil ettiğinden ve Allah'ta bir değişim, başkalaşma, eskime veya yenilenme söz konusu olmadığından bu inanç/ibadet ilke ve esaslarında değişme olmamaktadır. Bu hususlarda yenilenen tek şey insanların bu ilkeleri anlama, anlatma çabaları ile ispat vasıtalarındaki farklılaşmalarda olmaktadır. Değişmezliği esas olduğundan, farklı ve değişken hallerin bulunması söz konusu olmadığından bu hususlar anlatmaya çalıştığımız konunun kapsamı dışında bulunmaktadır.

Esasında Hz. Peygamberin peygamber sıfatıyla yaptığı uygulama "Sünnetü'l-Huda" yani uyanların hidayetine vesile olacak sünnet olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle de kabulü konusunda inananlar arasında bir tereddüt yaşanmamış ve tartışma konusu olmamıştır. Eğer olmuşsa bu konudaki tartışmalar genellikle rivayetin subutu ve delaletine münhasır kalmıştır.

⁴⁵ Tahir b. Aşur, *İslam Hukuk Felsefesi (Gaye Problemi)*, notlar ekleyerek çevirenler : Vecdi Akyüz ve Mehmet Erdoğan, İstanbul-1988, s. 50-65

Risaletin Hz. Peygambere kazandırdığı mucizeler ve benzeri fevkalade durumlar ile yine peygamberliği nedeniyle zatına mahsus addedilen bazı dini, hukuki ve kişisel durumlar da bizim konumuzun dışında kalmaktadır. Zaten bu gibi durumların çoğunda Onun gibi davranabilmek mümkün olamamaktadır. Mümkün olsa bile uygulamanın Onun zatına mahsusluğu ve diğerlerine yasaklanmış olması nedeniyle o sünnet başkalarınca yapılamaz durumda bulunmaktadır. O halde bu gibi durumlar da zaruri olarak bizim konumuzun muhtevasının haricinde kalmaktadır.

b. Beşer olarak Hz. Peygamberin Konumu ve Tasarrufları

Beşer olmasının yanında seçilmiş bir peygamber olması, toplum içerisinde Hz. Peygamberin toplumun diğer fertlerinden farklı bir statü ve konumda bulunmasını zaruri hale getirmiştir. Örneğin her hangi bir toplumda yönetme, yasama, yürütme, komuta etme, liderlik, öğretim, eğitim, rehberlik ve benzeri pek çok iş ayrı kişi veya kurumlar tarafından üstlenilebildiği ve yerine getirildiği halde Hz. Peygamber peygamberlik konumunun gereği, bütün bu görevleri zaruri olarak üstlenmek durumunda kalmıştır. Kendisinin bulunmadığı durumlarda ve yerlerde bir kısım yetki ve görevlerinin tayin ettiği temsilcilerce kullanılıp yerine getirilmesi mümkün olabilmektedir. Fakat kendisinin bulunduğu yerlerde ve ortamlarda bir yetki devri söz konusu olamamaktadır. Çünkü kendisinin bulunduğu bir ortamda örneğin liderlik, komuta veya idareciliğin devri söz konusu olduğunda bu görevleri devralanlar işlerini yapabilmek için tabi olarak kural koyacak ve emirler verecekler, emirlere veya kurallara uymayanları da cezalandırabileceklerdir. Bu durumda O toplumda bulunan Hz. Peygamberin başkaları tarafından verilen bu emri onaylayıp itaat etmesi veya müdahale ederek değiştirmesi gerekecektir. Eğer müdahale ve değiştirme imkanı varsa gerçek yetkili gene o demektir. Zaten bundan başkası da mümkün değildir. Çünkü Allah'ın tüm inananları mutlak itaatle emrettiği bir peygamberin başka emir sahiplerinin emirlerine itaati Allah'ın emrine aykırı olacaktır. Öte yandan emir sahipleri tarafından konulan bazı kural veya verilen bazı emirlerin meşru olmaması da mümkündür, bu durumda Hz. Peygamberin doğru ve adil olandan başkasına razı olamayan bir peygamber olarak bunlara müdahil olması ve düzeltme veya yeniden kurma işini üstlenmesi yine zaruri olacaktır. Anlatmaya çalıştığımız bütün bu sebepler veya başka zorunlu sebeplerle ve toplum içindeki konumu gereği Hz. Peygamber, hemen her hususta fiili ve tabii bir önderlik görevi üstlenmiştir ve kendisi mutlak itaat merciidir.

Konumu gereği pek çok görevi üstlenmek durumunda kalmış olan Hz. Peygamberin, içinde bulunduğu coğrafi, fiziki, maddi ve manevi şartlar çerçevesinde yapabileceği en iyiyi yapmaya çalıştığı şüphesizdir. Kendisine tabi olan insanları inanç, ahlak, karakter ve hayat tarzı olarak en temize ve en mükemmele ulaştırmak için gayret göstermiş olan Hz. Peygamberin sade ve tertemiz hayat tarzı, insanlara karşı davranış ve muameleleri mükemmelliğin en nadide örneğini oluşturmuş, bu mükemmel örneklik ayetle de vurgulanmış, tescil edilmiştir.⁴⁶ Hz. Peygamberin hayatındaki bu mükemmellik elbette ki kendiliğinden oluşmamış, bilakis mükemmellik, Onun mükemmelliği arayış ve tercihleriyle gerçekleşmiştir. Mükemmelliği arama ve ona ulaşma çabalarında Yüce Allah'ın yardımı ve kendisinin Allah Taala tarafından övülen ahlak ve olgunluğuyla yetinmemiş bu hususta etrafındaki insanların da görüş, kanaat ve erdemlerinden istifade etmiştir. Allah'ın buyruğuna⁴⁷ imtisalen yaptığı istişareler ile insanların fikirlerini alıp gönüllerini ikna etmiştir. Böylece, toplumsal erdem tahakkuku için kişisel mükemmelliğinin olduğu kadar toplumsal mükemmelliğin de çok önemli olduğunu vurgulamış, bunun gerçekleşmesinin yolunu göstermiş, örneği olmuştur. Buradan hareketle bu gün de ve gelecekte de hikmete, erdeme ve mükemmelliğe talip olmanın, onu aramanın çok mühim bir sünnet olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Hz. Peygamberin insan olarak önderliğini ve örneğini, insanları mükemmele erdirmeye imkanlarını kendi zamanının hal ve şartları içerisinde aradığı malumdur. İçinde bulunulan şartlar mükemmeli yapmaya uygun değilse daha iyiye ulaşmak için şartları değiştirme çabalarına sahabesiyle birlikte gayret gösterdiklerine tarih şahitlik etmektedir. Kendisinin bizzat ihdas edip uygulamadığı, yani kendi dışında gelişmiş bulunan bir mükemmellik, ilke ve hedeflerine aykırı olmadığında onu alıp benimsemekte ve kullanmakta zerrece tereddüt etmediği de bilinen gerçektir. Buna göre Hz. Peygamberin uygulamalarının kendi şartları içerisinde hedefini gerçekleştiren en mükemmel uygulamalar olduğunu söyleyebiliriz.

Her şeyde mükemmellik Hz. Peygamber ve ona tabi olanlar için her zamanda vazgeçilemez bir idealdir. Bu değişmez ideali gerçekleştirme imkan ve şartları hem Hz. Peygamber zamanında hem de günümüzde değişkendir. O halde hedef olan mükemmellik her zaman ve zeminde değişen haller ve şartlara göre yeniden idealize

⁴⁶ 33 Ahzab 21

⁴⁷ 3 Al-i İmran 159; 42 Şura 38

edilmeli, yeni hal ve şartlara göre tahakkukuna çalışılmalıdır. Kişinin içinde bulunduğu hal ve şartlarının, Hz. Peygamberin maruf hal ve şartlarına uygunluğu oranında Onun davranış ve uygulamalarının aynısına tabi olması sünnet olur. Haller ve şartlar farklılaşmış ve şartlarda iyiye doğru gelişmeler yaşanmış, ideali gerçekleştirmenin daha uygun yolları bulunmuşsa bu defa ideali en mükemmel şekilde gerçekleştirmeye çalışmanın sünnet olacağı kanaatindeyim. Hz. Peygambere tabi olmak veya sünnete uymak adına Hz. Peygamber dönemi hal ve şartlarına dönmek veya o hal ve şartları günümüzde yeniden inşa etmeye çalışmak gereksizdir ve zaten çoğu kere istenilse de yapılamayacak, boşuna bir gayret olarak kalacak, akamete uğrayacaktır.

7. Örnekler, Uygulamalar ve Yorumlar

Anlatmaya çalıştığımız yöntemi kaynaklarımızda hadis/sünnet olarak kaydedilen pek çok rivayet verisine uygulamak, onları bu yöntemle yeniden ele alıp değerlendirmek, üzerinde düşünmek mümkündür. Bu çalışmamızda rivayet malzemelerinin bütününe ele alma imkanımız bulunmadığından, teorimizi maksadımıza kafi gelecek kadar rivayet ve örnekler grubu üzerinde uygulamak istiyoruz.

a. Eğitim ve Öğretimle İlgili Bazı Uygulamalar

Bu konuyla başlamamızın nedeni Kuran vahyinin “oku” ayetiyle başlayıp, Yüce Allah’ın insana yazı yazmayı ve bilmediği şeyleri öğreterek onu yücelttiğini anlatan ayetlerle devam etmesidir.⁴⁸ Yani inananlar için eğitim ve öğretim en öncelikli olarak yerine getirilmesi gereken farzlardan biridir. Vahyin başlangıcıyla birlikte onun muktezasına uygun olarak Hz. Peygamber merkezi Kuran olan büyük bir okuyup-yazma ve eğitim-öğretim seferberliği başlatmıştır. Etrafındaki okuma ve yazma bilenleri o zamanda en yüce makamlardan biri olan Kuran katipliği ile şerefletirmişti. Okuyup yazmaya teşvik etmesine rağmen Hz. Peygamberin kendisi, genel kabule göre okuma yazma öğrenmemiştir. Bunda Allah’ın bir hikmeti ve sırrının, özel bir maksat ve gayesinin bulunduğunu Kuran bize kısmen açıklamaktadır. Bu nedenle Hz. Peygamberin bu konudaki durumu ve konumunu uyulması gerekmeyen zatına mahsus özel hallerinden biri olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Hz. Peygamber başlattığı Eğitim, öğretim, okuma ve yazma seferberliğinde erkek kadın ayrımı yapmamış, erkeklerin olduğu gibi kadınların eğitimi için de zaman

⁴⁸ 96 Alak 1-5

tahsis etmiştir.⁴⁹ Kadınların da okuma-yazma öğrenmelerini ve bilgi edinmelerini istemiş onları bu hususta teşvik etmiştir.⁵⁰ Hz. Peygamberin hanımlarından bazılarının okuma yazma öğrendikleri ve hatta Hz. Aişenin kendisine yazarak soru soran ve hediyeler gönderenlerin sorularına mektupla cevap verdiği ve hediyelerine mukabelede bulunduğu bilinmektedir.⁵¹ Hz. Peygamber zamanında Kuran ayetlerinin yazıldığı malzemeler Hz. Aişe odasında muhafaza edilmekteydi. Hz. Peygamber sonrasında da asıl Kuran nüshası yine müminlerin annelerinden olan ve okuma-yazma bilen Hafsa bt. Ömer'in evinde muhafaza edilmesi kadınların toplum içinde muteber ve güvenilir bir durumda olduklarının en belîğ delilini oluşturduğu kanaatindeyim. Bu durumda kadınların yetersiz ve eksik görülmesi, onlara okuma-yazma öğretilmeyip cahil bırakılmaları, ilim müesseselerinden, kültürel ve toplumsal faaliyetlerden mahrum edilmeleri Hz. Peygamberin ve sonrasında uygulamalarına aykırıdır ve kadınların daha iyi ve erdemli olana ulaşmalarına manidir. O halde kadınların evlerine hapsedilmelerini ve dışarı bırakılmamalarını öneren, böylece eğitimlerini engelleyen ve onları toplumsal faaliyetlerden dışlayan rivayetler⁵² sünnet olarak algılanmamalı, sünnet olarak takdim olunmamalıdır. Genelde ve özellikle de eğitimde kadını ihmal eden ve erkekler lehine kadın erkek eşitsizliğini öngören rivayetler de yine sünnet olarak algılanmamalı ve sünnet olarak takdim edilmemelidir. Çünkü bu konudaki bir kısım rivayetler ideal oluşturmaya yönelik olmaktan çok, ortaya çıktıkları zamandaki realiteyi yansıtmaktadır. Bu rivayetler kadınları meşru haklarından mahrum etmekte onların kemaline mani olmaktadır, kadınlar olgunlaşıp kemale ermeden toplumun mükemmelliğe ulaşması da mümkün olmayacaktır.

Hz. Peygamberin katı kalpli ve ağır sözlü olmadığı, bilakis insanlara karşı nazik ve saygılı olduğu ve bu nedenle de başarıya ulaştığı ayetlerle tescil edilmiştir.⁵³ Hz. Peygamberin hukuki nedenler ve haklı gerekçeler dışında ne sebeple olursa olsun hiç kimseyi dövmek için el kaldırmadığı gibi, dövmeye baş vuranları, bunu bir

⁴⁹ Buhari, İlim 34; Müslim, Birr 152; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/246

⁵⁰ Ebu Davud,, Sünen, İstanbul-1982, Tıp 18, IV/215, no 3887,

⁵¹ Buhari, *el-Edebu'l-Müfred*, Beyrut-1990, s. 326, no 1118,

⁵² Bu türden bazı rivayetler için bakınız, en-Nesâî Ebu Abdîrrahman Ahmet, *İşretu'n-Nisa*, Beyrut-1989, s. 163-166; Yine bu türden bazı rivayetler ve tenkidi için bakınız, Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul-2000, s. 45-66, 67-88, 89-102; Halime Kaya, *Kadınlara Şiddet Uygulanmasıyla İlgili Bir Rivayetin Tahric ve Tahlili*, Kayseri-2000, Basılmamış Lisans Tezi, s. 2-4, 14-26,

⁵³ 3. Al-i İmran 159; 9. Tevbe 128

cezalandırma ve terbiye metodu olarak kullananları kınadığı bilinmektedir.⁵⁴ Bu nedenle Hz. Peygamberin gerektiği hallerde bile hiçbir canlıya karşı hiçbir zaman şiddet uygulamadığı, asla şiddet yanlısı olmadığını söyleyebiliriz. Aslında Hz. Peygamber kendisini kızdırıp gazaplandıran bazı durumlarda şiddet kullansaydı bu tutumu insanlar tarafından hiç yadırganmazdı. Çünkü o dönemde Arap toplumu ve Hicaz bölgesinde yaşayan diğer topluluklar hukuk ve gelenek olarak döverek cezalandırmaya ve şiddete alışkındır ve bu şiddet oldukça yaygın olarak uygulanmaktadır.⁵⁵ Bu alışkanlığın aksine Hz. Peygamber eğitimde ve insanları yönlendirmede kolaylaştırmayı, zorlaştırmamayı, sevdirmeyi, nefret ettirmemeyi ilke edinmiştir ve insanlara da tavsiye etmektedir.⁵⁶ Hz. Peygamberin bu tavsiyeyi yeni müslüman olmuş yerlere gönderdiği görevlilere ve öğreticilere yapması öğretimdeki maksadını ve benimsediği yöntemi çok açık ortaya koymaktadır.⁵⁷ Dövmenin korkutucu ve ürkütücü olduğu, fakat sevdirci, ısındırıcı ve teşvik edici bir yöntem olmadığı açıktır. Zikrettiğimiz verilere göre gerek erkek, gerekse kız olsun çocuk veya yetişkin olsun insanların eğitiminde dayağa baş vurmak Hz. Peygamber tarafından benimsenmeyen ve tavsiye edilmeyen, insanlık haline ve kemaline uygun olmayan bir yöntem olduğu da söylenebilir.

Günümüzde artık hem ülkemizde, hem de gelişmiş eğitim ve öğretim yöntemlerini uygulayan ülkelerde dayak eğitim ve öğretim yöntemi olarak uygulanmamaktadır ve hatta yasaklanmıştır. Eğitim-öğretimde dayağa baş vuranlar takibata uğramakta ve cezalandırılmaktadır. Gerçekten de çocuklar ve gençlerin eğitim-öğretiminde veya aile içerisinde dayağa baş vurmak mükemmel bir yöntem olsaydı Peygamberimiz bunu ihmal etmez ve bizzat uygulardı.

Hz. Peygamberin hayatındaki bu gerçeğe rağmen Ona uyan insanlar olarak eğitimde dövmeyle dayalı bir geçmişe sahip olduğumuz da malumdur ve bundan henüz

⁵⁴ Ebu Davud, Nikah, no 2146, İstanbul-1982, II/608-609; İbn Mace, *Sünen*, İstanbul-1982, I/638, no 1984, 1985; İbn Hibban, *Sahih*, IX/499, Tahkik, Şuayb Arnavut, Beyrut-1993, I-XVIII; el-Hakim, *Müstedrek ale's-Sahihayn*, Beyrut-1990, II/205; el-Hakim, *Marifetu Ulumi'l-Hadis*, tarihsiz-Mektebetu'l-Mütenebbi-Kahire, s. 59; Beyhaki, *Sünen*, Riyad, Haydarabad-1356'dan ofset, IX/29,

⁵⁵ İslam öncesi Arapların ceza sistemleri ve cezaları için bakınız : Muhammed Şükrü el-Alusî (1273/1856-1342), *Ukubatu'l-Arab fi Cahiliyyetiha*, Bağdat-1984, 18-85.; Cevad Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, Beyrut-1978, V/589-590. Bazı had ve tazir cezalarının belirli miktarlarda sopa vurularak uygulanması Araplardaki dövme geleneğinin İslami döneme intikal eden miraslarıdır. Örneğin 24. Nur 2. ayete göre zina eden 100 sopa, 24. Nur 4. ayete göre de namuslu insanlara zina isnadında bulunan fakat bunu dört şahitle ispatlayamayıp iftiracı durumuna düşenler de 80 sopa vurularak cezalandırılmalıdır.

⁵⁶ Buhari, İlim 11, I/25; Ebu Davud, Edeb, 20 no 4835

⁵⁷ Müslim, Cihad, II/1358-9, no 1732,1733,1734

tamamıyla kurtulabildiğimiz de söylenemez. Çocuklara ve özellikle de kadınlara karşı şiddet öneren ifadeler bu şiddetin meşruiyeti şeklinde yorumlanmamalıdır. Atasözleri olarak da karşımıza çıkan bu gibi ifadeler hayatın akışı içerisinde zamana ve şartlara göre söylenmişlerdir. Bu nedenle dini bir nas olarak değil gelenek veya geleneklerin ifadeleri olarak günümüz şartları içerisinde ele alınmalı, her biri ayrı ayrı değil bir bütünlük içerisinde değerlendirilmelidir.⁵⁸ Bazı hadis kaynaklarında rastlanabilen ve çocukların eğitim-öğretimlerinde dayağa başvurulmasını öneren rivayetler ve bu çerçevede oluşan kültür geleneğe ve uygulamaya kaynaklık etmiş olabilir.⁵⁹

Hız. Peygamberin haline, uygulamalarına ve insanların kemaline aykırı olan bu türden rivayetler sünnet olarak algılanmamalı ve sünnet olarak takdim edilmemelidir.

b. Beden ve Çevre Temizliğiyle İlgili Bazı Adet/Uygulamalar

“Oku” ile başlayan Kuran vahyinin bir müddet kesildikten sonra “Ey bürünüp örtünen peygamber kalk ve insanları uyar. Rabbini yücelt. Elbiseni temizle. Pislikten uzak dur.”⁶⁰ ayetleriyle tekrar başlayarak kesilmeksizin devam etmiştir.⁶¹ İlk vahiyle Hız. Peygambere insanın akıl ve ruhunun mükemmelliğinin yolu öğretilirken yeniden başlangıçta gelen ilk vahiyle de sanki bunu tamamlayan bedensel ve çevre mükemmelliğinin yolu öğretilmektedir. Ayetlerden anlaşıldığı üzere insanın mükemmelliği ancak ruh ve beden temizliği ile mümkün olabilecektir.

Ruh tekamülü insanlığın esasını oluşturduğundan, Allah Teala insanlar arasından peygamberler seçerek ve onlara kendi katından kitaplar göndererek, bu tekamülün tahakkukunu bizzat üstlenmekle insanlara büyük lütufta bulunmuştur.

Beden temizliğinin tahakkuku için yine peygamberler vasıtasıyla gönderdiği ilkeler, prensipler, emirler ve teşviklerle insanları yönlendirmiş, peygamberlerin örnekliliğiyle onlara yol göstermiş, yardımcı olmuştur.

⁵⁸ Selman Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Bursa-1994, s.127,

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* V/238; bu rivayetlerden biri şöyledir: “Çocuk yedi yaşına geldiği zaman ona namaz kılması emredilir, on yaşına geldiğinde hala kılmıyorsa dövülerek kıldırılır” Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/404. Bir çok hadis kaynağında zikredilen bu ve benzeri rivayetlerin senet, metin ve muhtevaları üzerine yapılan bir araştırmada rivayetler tahlile tabi tutulmuş, hadis ilmi açısından rivayetlerin sıhhatinin problemleri olduğu sonucuna varılmıştır. Rivayetlerin sünnet olarak alınması ve uygulanmasının eğitim bilimi açısından eğitim yöntemi olarak tavsiye edilmediği yine bu makalede varılan sonuçlardandır. Mustafa Ertürk, *Çocuğun Dini Eğitiminde Kullanılan Bir Hadis ve Tahlili*, Marife, yıl 2, sayı 2, güz-2002, s. 53-79,

⁶⁰ 74. Müddessir 1-5

⁶¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara-1995, s. 41-43,

Bu iki yolun birbirinden ayrılamaz bir bütünü parçaları olduğunu öğretmek üzere Allah Teala, bedensel temizliği, ruhsal temizlenme yollarının en mühimlerinden olan namazın ve diğer bazı ibadetlerin başlangıç ve sıhhat şartı kılmıştır.⁶² Namazın makbul olabilmesi için kişinin imanı gereği olan beden temizliğini yerine getirmesiyle birlikte namaz kılacağı elbise ve mekanın da temizliğini sağlamalıdır. Bunlar yerine getirilmeden kılınacak bir namaz makbul olmayacaktır. Bu hakikati Hz. Peygamber de defalarca ve kuvvetli bir şekilde vurgulamış, temizliği imanın yarısı,⁶³ namazın anahtarı⁶⁴ ve kabulünün şartı⁶⁵ olarak tanımlamıştır.

Hz. Peygamberin hem beden hem de çevre temizliğine ne kadar düşkün ve temizlik konusunda ne kadar titiz olduğuna dair hadis kaynaklarında ve şemail kitaplarında bize kadar ulaşan rivayetlerin çokluğu bu konuda söz söylemekten bizi müstağni kılmaktadır. Hz. Peygamberin tertemiz bir insan olduğu gün gibi aşikardır. Ona uyan insanların da Onun gibi içi dışı tertemiz olmalıdır, kirden ve pislikten uzak durmalıdır. Bu, Onun adına yapabileceğimiz en büyük sünnet olacaktır. Temizliğimizin ve temizlik anlayışımızın, Hz. Peygambere olan sevgi ve bağlılığımızın, Onun sünnetine ne derecede uyduğumuzun bir göstergesi olduğunu söylememiz mübalağa olmayacaktır.

İnsanın yapabileceği maddi temizliği beden ve giysi temizliği ile çevre temizliği olarak iki kısma ayırabiliriz. Bunlardan beden ve giysi temizliği insanlar zamanın gereklerine ve imkanlarına göre çeşitli vasıtalar kullanarak bizzat yapmaktadır. Bizzat yapamayacak durumdaysa bu temizlik başkaları tarafından yapılmaktadır. Çünkü insanın hayatını sağlıklı olarak sürdürebilmesi için beden temizliği öncelikli olarak yerine getirilmesi gereken işlerdendir. İhmal edildiğinde bu ihmal ihmalkarların canlarına ve bedensel varlıklarına zarar verdiğinden, tarihi süreç içerisinde insanlar bu temizliği yapmaya çalışmışlardır.

Elbette ki zamana ve imkana göre insanların temizlik düzeyleri birbirinden farklı olabilmiştir. İnsanlar arasındaki bu farklılık halen de vardır ve devam etmektedir. İnsanların temizlik düzeylerindeki farklılık sadece farklı zamanlara, coğrafyalara ve milletlere mensup insanlar arasında görülmemekte, bilakis aynı zamanda, aynı sosyal yapı içerisinde yaşayan, aynı maddi imkanlara sahip olanlar arasında bile kültürel

⁶² 5. Maide 6; 4. Nisa 43

⁶³ Müslim, I/203, no 223

⁶⁴ Tirmizi, Sünen I/8-9

⁶⁵ Müslim, I/204, no 224,225; Tirmizi, I/5-6

düzelelerine ve sosyal konumlarına göre ciddi farklılıklar görülebilmektedir. İnsanların hayat ve hareketlerini etkileyen etkenlerin çokluğuna ve gücüne bağlı olarak temizlik durumları da o oranda farklılaşmaktadır. Kısacası maksat aynı olmakla birlikte insanlar, sosyal, dinsel ve kültürel yapılarına, eğitim düzeylerine, hayat tarzlarına, adet/geleneklerine ve maddi imkanlarına göre bedensel temizliği yerine getirmekte farklı yol ve yöntemler izlemişler, farklı vasıtalar kullanmışlardır. Bunun da gayet tabii karşılanması gerekir.

Hız. Peygamber de kendi zamanının fiziki ve coğrafi şartları, temizlik vasıtaları, adet ve gelenekleri içerisinde bedensel temizliğin en mükemmelini gerçekleştirmeye çalışmış, vücut temizliğinin bazı unsurlarını insanın tabii ve fitri bir hali olarak tanımlamıştır.⁶⁶ Hatta vücut temizliğinde çoğu insan tarafından ikincil görülebilen ağız ve diş temizliğini farz derecesinde tavsiye etmesi⁶⁷ temizlik konusuna ne kadar önem verdiğini gösteren, zamanına göre son derecede ileri ve örnek bir uygulamadır. Hız. Peygamber temizlik konusunda var olan, adet olan ve bilinenle yetinmemiş daha iyinin arayışı içerisinde olmuştur. Örneğin “(Dırar mescidinde asla namaz kılma.) İlk günden itibaren takva üzere kurulan mescit namaz kılman için daha uygundur. Orada temizlenmeyi seven insanlar vardır. Allah temizlenenleri sever”⁶⁸ ayeti nazil olduğunda Hız. Peygamber Kubalılarına veya Medinelilere : “Ey Ensar Allah sizi temizliğiniz sebebiyle övmekte, siz temizliği nasıl yapıyorsunuz?” diye sorduğunda onlar tuvaletten sonra taşla temizlendiklerini sonra da suyla yıkadıklarını söylemişler, Peygamberimiz de bu usulü uygun bulmuş tatbik etmiştir.⁶⁹ Buna göre temizlenmede daha uygun yöntemler aramanın ve maksadı daha iyi gerçekleştirecek vasıtalar kullanmanın sünnet olduğunu söyleyebiliriz. Temizliğin dinimizdeki önemini, bu konudaki rivayetlerin çokluğu ve ne kadar detaylı oluşunu görmek için, hadis kitaplarının “taharet, gusül, vuzu, suların hükmü” ve benzeri ilgili bölümlerine bakmak yeterli olacaktır.

Farklı zaman, coğrafya ve toplumsal konumlarda yaşayanların temizlik konusunda edindikleri farklı alışkanlıkları birbirlerine göre çok değişik ve bazen de

⁶⁶ Müslim, I/223, no 261

⁶⁷ Buhari, Temenni 9, VIII/131; Malik, *Muvatta*, İstanbul-1981, Taharet 115, I/66; Darimi, *Sünen*, İstanbul-1981, 174, no 19,

⁶⁸ 9. Tevbe 108

⁶⁹ Tirmizi, Tefsir, V/270, no 3100, Ebu Davud, *Sünen*, I/38-39, no 43-44; Beyhaki, *Sünen*, Beyrut-Tarihsiz, Daru'l-Marife, I/105-106; Hazin, Alauddin Ali b. Muhammed, *Lübabu't-Tevîl fi Maani't-Tenzil*, (Mecma mine't-Tefasir içerisinde) Beyrut-Tarihsiz, Daru İhyai't-Turas, III/196-197,

kabul edilemez gelebilir. Bu hal bir kişinin hayat şartlarındaki değişime bağlı olarak kendi hayat akışı içerisinde bile izlenebilecek bir durumdur. Bu nedenle sosyal hayata ilişkin olarak insanların yüzü geleceğe ve gelecekteki iyiye doğru değişimlere ve gelişimlere yönelik olmalı, bu hususlarda geçmişe inkar, kınama veya istihza nazarıyla bakmamalıdır. Buradan hareketle hadis kitaplarında Hz. Peygamberle ilişkili olarak yer alan Onun tuvalet temizliğini taşlarla veya üç taşla yaptığına,⁷⁰ bir müd veya bu miktara yakın su ile abdest aldığı ve bir sa'⁷¹ suyla yıkanıp guslettiğine,⁷² yemeğin elle yendiği durumlarda yemekten sonra parmakları yalamadan veya birine yalatılmadan yıkanmamasını tavsiye etmesine, yine aynı şekilde yemek kabının yalanmasına,⁷³ yemeğe düşen sineğin iyice batırıldıktan sonra çıkarılıp atılmasına,⁷⁴ namaz sırasında boğaza gelen balgamın kible tarafına tükürülmeyip elbisenin ucuna alınmasını söylemesine,⁷⁵ ve benzeri durumlara dair rivayetleri kendi zamanının tabii hali, şartları ve bağlamı içerisinde değerlendirmeli, sünnet olarak algılamamalıdır.

Günümüzün değişmiş ve farklılaşmış hayat şartlarında rivayetler bağlamlarından koparılarak mutlak sünnet olarak takdim edildiğinde bu rivayetler, Hz. Peygamberin veya sünnetin temizliğe getirdiği bütün güzellikleri gölgeleyebilmektedir. Daha da vahimi bu türden rivayetlerin anlayışsız bazı kimseler ve kötü niyetliler tarafından haşa ki Hz. Peygamberin ve İslamın aleyhine istismar edilebilme ihtimali bulunabilir ve maalesef olmaktadır da. Yine maalesef ki İslam dünyasındaki temizlik durumunun içler acısı hali bu yanlış anlamayı ve istismarı haklı çıkarmaktadır. Bunun yerine Hz. Peygamberin temizlik konusundaki hedeflerini tespit etmeli, bunları en mükemmel olarak gerçekleştirmenin yol, yöntem ve araçlarını kullanmalı, tertemiz hayatımız ve insanlığımızla sünnetin canlı örneği olmalıyız.

⁷⁰ Malik, *Muvatta*, Taharet, 2,3, I/19); Buhari, Vudu, 25; Müslim, I/223, no 262; Darimi, *Sünen*, s. 172-173, no 11, 14; Ebu Davud, I/37, no 40-41; Tirmizi, I/24 no 16,

⁷¹ İslam dünyasının muhtelif bölgelerindeki kullanımlara göre farklılık arzeden bir hacim ölçüsü olmakla birlikte İslamiyetin ilk yıllarında Medinede kullanılan şer'î müdd $\frac{1}{4}$ sa' günümüzün ölçüsüyle 1.05 litredir. Buna göre Hz. Peygamberin guslettiği su miktarı olan bir sa' da yaklaşık 4.2 litredir. Bakınız: Hınz, Walther, *İslamda Ölçü Sistemleri*, çeviren Acar Sevim, İstanbul-1990, s.56, 63,

⁷² Buhari, Vudu 47; Müslim, Hayz 51, no 325; Tirmizi, Salat 429 no 609; Nesei, Taharet 59, I/57,58, Ebu Davud, Taharet, 44, no 94-95

⁷³ Buhari, Et'ime 52; Müslim, Eşribe 129-137 no 2031-20035; Ebu Davud, Et'ime 52, no 3847; Tirmizi, Et'ime, 11, no 1803

⁷⁴ Buhari, Tıb 58; Ebu Davud, Et'ime, 49, no 3844; Nesai, el-Fera' ve'l-Atere, 11, VII/178; İbn Mace, Tıb, 31, no 3504, 3505; İstanbul-1981

⁷⁵ Buhari, Salat, 33, 35, 36, 39, Mevakit, 8, Amel fi's-Salat,12; Müslim, Mesacid 50-59, no547-554; Nesai, Taharet, 193, I/163, Mesacid 35, II/52-53

Hadis kitaplarında yer alan çevre temizliği ile temizlikte kullanılan tabii araçların kullanıma elverişliliği veya elverişsizliğiyle ilgili verilen ölçüler de kendi tabii hali ve çevresi içerisinde yapılmış tespitlerdir. Örneğin Hz. Peygamberin doğal çevresinde vasıfları değişmeyen suyun veya akar suyun, deniz suyunun temiz olduğunu söylemesi ve pislik tutmayacağını ifade etmesi⁷⁶ doğrudur ve doğaldır. Hz. Peygamber sadece bu tanımlamalarla kalmamış, insanların su başta olmak üzere kullandıkları, istifade ettikleri doğayı tahrip etmemeleri, israftan sakınmaları, suyu ve tabiatı korumaları için pek çok emir ve tavsiyelerde de bulunmuştur.⁷⁷ Bazı zorunlu durumlarda Hz. Peygamber evsafi kullanıma elverişli olmayan Bidaa kuyusu gibi bir su kaynağının kullanımına izin vermesi,⁷⁸ kulleteyn miktarına ulaşan, yani yaklaşık büyükçe iki testi miktarında bulunan suyun içine düşen az pislikle pislenmeyeceğini söylemesi ve kullanımına izin vermesine⁷⁹ dair rivayetler hadis kaynaklarında vardır. Hz. Peygamber dönemi toplumlarının su kaynakları kıt bir bölgede yaşadığı, bütün ihtiyaçların taşıma suyla karşılandığı düşünüldüğünde, bu izinlerin zorlayıcı şartlar gereği, geçici olarak verilen ruhsatlar olduğu ve özel halleri dışında genel geçer mahiyetinin bulunmadığı kanaatine varılabilir. Zaten normal durumlarda kullanılması mahzurlu ve yasak olan bazı şeylerin, geçici olmak kaydıyla zaruri hallerde kullanımının yasak olmayacağı bir kural olarak kabul edilmektedir.

Bu gün de doğal dengesi bozulmamış denizler ve akarsular yine temizdir, tabii hali devam ettiği sürece de temiz olmaya devam edecektir. Zaman süreci içerisinde özellikle de insanların doğaya ölçüsüz müdahaleleri sonucunda kitaplarda bulunan bu tespitlerde pek çok değişimlerin meydana geldiği açıktır. Bu nedenle günümüzde artık rivayetlerdeki tanımlamalardan hareketle, suyun veya hatta ırmakların sırf aktığına bakarak temizliğini söylemek mümkün müdür? Çünkü artık akan bir ırmak geçtiği tüm yerleşim yerlerinin kanalizasyonunu, biyolojik ve kimyasal atıklarını taşımaktadır. Arındırma işlemi yapılmaksızın bu akarsuların içmede veya temizlik işlerinde doğrudan kullanımı mümkün müdür? Yine insanlar tarafından kurulan fabrikaların zehirli kimyasal atıkları, şehirlerin ve yerleşim yerlerinin tüm pislikleri, atık sularla ırmaklara boşaltılmakta, bu yolla denizlere ulaşmakta veya bu atıklar doğrudan

⁷⁶ Malik, *Muvatta*, Taharet 12, I/22; Tirmizi, Taharet, 49, 52, no 66, 69; Ebu Davud, Taharet, 34, 41, no 66, 67, 68, 83; Nesai, Miyah 2, I/174

⁷⁷ Buhari, Vudu, 68; Müslim, Taharet, 95, no 282; Darimi, Sünen, s 186, no 54

⁷⁸ Tirmizi, Taharet, 49, no 66; Ebu Davud, Taharet, 34 no 66, 67, 68; Nesai, Miyah 2, I/174

⁷⁹ Tirmizi, Taharet, 50, no 67; İbn Mace, Taharet, 75, no 517,518; Darimi, s. 186, no 55

denizlere boşaltılmaktadır. Günümüzde kıyısında büyük şehirlerin bulunduğu bazı körfezlerin⁸⁰ suyu için “denizin suyu temizdir ölüsü de helaldir”⁸¹ rivayetinden hareketle temiz hükmü verilebilir mi? Kirlilik nedeniyle bir çok kıyıda denize girmenin ve avlanmanın yasaklandığı malumdur. Bu halleri ve bozulmuşlukları devam ediyorken buralardaki sulara temiz hükmü nasıl verilebilir?

Günümüzde çevre sağlığı uzmanları görünüşte hiçbir kusuru bulunmayan hatta evsafı selase denilen tadı kokusu ve renginde hiçbir değişiklik bulunmayan bazı suların kullanımını yasaklayabilmektedirler. Çünkü zamanımızın teknolojik imkanlarıyla yapılan tahlillerde bu sulara bulunan bazı özellikler nedeniyle, örneğin radyoaktif bir kirlenme sonucu radyasyon oranındaki yükseklik nedeniyle insan sağlığı açısından içilmesinin ve kullanılmasının mahzurlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda uzmanların suyun kullanımının insan hayatını tehlikeye atacağından hareketle verdikleri kullanılmaz hükmüne rivayetlerden hareketle karşı çıkılabilir mi? çıkılırsa bu doğrumu olacaktır?

Bunların hiç birisi Hz. Peygamber dönemi için elbette düşünülemez. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber zamanındaki çevrenin, suyun ve su kaynaklarının tabii hali ve şartlarıyla günümüz şartları arasında hayli farklılıklar oluşmuştur. Değişim ve bozulmaları göz önüne almaksızın konuyla ilgili rivayetleri dini nas olarak değerlendirip onlarla amel etmek ve aynen yürürlüğe koymak çoğu kere Hz. Peygamberin haline ve maksadına, dinin gaye ve hikmetine uygun olmayacak, ayrıca insanların maslahatına da aykırı düşecektir. Bu halde kanaatimce günümüz şartlarında sünnete uygun davranış sular ve su kaynakları hakkında rivayetlerden hareketle dini hüküm vermek yerine işi uzmanına havale ederek kararlarını kabul edip uygulamaya koymak olmalıdır.

⁸⁰ Buna günümüz Türkiyesinde İzmir, İzmit ve İskenderun körfezleri örnek olarak zikredilebilir.

⁸¹ Malik, *Muvatta*, Taharet 12, I/22; Tirmizi, Taharet, 52, no 69; Ebu Davud, Taharet, 41, no 83

SONUÇ

Uygulama ve pratik genelde teoriden önce gelir ve teori de bu uygulama üzerine kurulur. Sünnet uygulama olduğundan tarihi süreç içerisinde önde gelmiş, İslam toplumlarının pek çoğunun oluşum, yapılanma ve hatta karakterlerinde bu günde hala devam etmekte olan uygulama ve görüntü birliğini oluşturmuştur. Bu nedenle sünnete yaklaşım tarzı her zaman ve zeminde çok önemli olagelmiştir. Çünkü sünnette olabilecek bir yanlış anlama veya algılama toplum içerisinde yanlış uygulama veya yöneliş olarak ortaya çıkacaktır.

Sünnete olabilecek yanlışın ve istismarın önüne geçebilmek için çalışmalar ilk dönemlerde sünneti nakledenler ve nakil usulleri üzerinde yoğunlaştırılmıştı. Sünneti anlatıp nakleden rivayetlerin yazılı olarak derlenmesi hicri ilk iki asırda, bu malzemenin çeşitli yöntemlerle elden geçirilip kitaplaştırılması süreci de 4. hicri asır sonlarında tamamlanınca hadiste icihadın cereyan ettiği sahalardaki faaliyetler sona ermiş, artık bu tarihten itibaren raviler ve rivayet metodları üzerine çalışmak genelde anlamlı bulunmamıştır. Bunun bazı yetkin hadisçilerce dile getirilmesi adeta bu yöndeki çabalara son noktayı koymuştur.

Her son bir ilke başlangıç olduğu gibi bu durgunluk hadis değerlendirmede yeni arayışların doğmasına ve gelişmesine yol açmıştır. Bu aşamadan sonra hadisin isnadından çok metnine yönelen bilginler bu metinlerin sıhhati, mahiyeti, anlaşılması, yorumlanması ve uygulanabilirliği üzerinde daha kolay, daha pratik çalışmalar ortaya koymak için emek sarf etmişlerdir. Hadis metinlerini değerlendirme ve kullanım için seçmede uygulanmasını istediğimiz tabii hal yöntemi de bu yeni arayış çabalarından biridir.

İnsan faaliyetleri ve yapıp etmeleri fiziki, coğrafi, toplumsal ve zaman şartları ve imkanları içerisinde gerçekleşir. Diğer bir deyişle insanlar yapmak istediklerini ve ulaşmak istedikleri hedefleri bu içinde bulunduğu şartlar içerisinde gerçekleştirmeye çalışır, çoğu kere başka alternatifleri de yoktur. İnsanlar hedeflerine ulaşmada engel olarak gördükleri şeyleri aşmaya, ortadan kaldırmaya, değiştirmeye veya ıslah etmeye çalışmışlardır ve çalışmaktadırlar. Buna bağlı olarak tarihi süreç içerisinde esasında genel yapı ve görünümü itibarıyla durgun olan ve köklü değişimlerin bir anda değil yavaş yavaş gerçekleştiği tabii çevrede ve fiziki şartlarda pek çok değişim yaşanmıştır.

Doğada cereyan eden bu değişim, özellikle de sanayi devriminden sonra insanların civarındaki doğada ciddi boyutlarda olmuştur. Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerle eşgüdümlü olarak insanların sosyal yapılanmalarında, hayat tarzlarında ve genel olarak yaşantılarında Hz. Peygamber döneminden çok farklı boyutlar ortaya çıkmıştır, bu da doğaldır.

İnanç ve inanca bağlı uygulamalarda, yani ibadetlerde geneli itibarıyla bir değişim ve farklılaşma olmamışsa da, ibadetlerin icrası için gerekli harici şartların yerine getirilmesinde köklü değişimler yaşanmıştır.

Hayattaki bu değişim ve dinamizme karşılık yazılı belgeler olarak günümüze ulaşan ve çoğunluğu dini naslar olarak değerlendirilen rivayetlerin yapısının statik olduğu ve belli bir dönemin kendi şartları içerisindeki uygulamalarını yansıttığı vakıdır. Pek çoğu Türkçe'ye de çevrilmiş olan bu rivayetleri okuyan ve farklılaşmayı göz önünde bulundurmamaları için bu rivayetler bir çok problemlere yol açmaktadır. Örneğin rivayeti günümüze taşıma ve ona göre hareket etme isteğinde olanlar ya toplumdaki dışlanma riskini göze alarak hayatını rivayete göre yeniden adapte etme durumunda kalmakta veya rivayeti farklı anlamak ve uygulamak durumunda kalmaktadır. Rivayetler aynen alınıp, kendi tabii hali ve bağlamından kopartılarak günümüze taşındığında din adına ve Hz. Peygamber adına haşa ki bazı uygunsuz anlayışların ve durumları ortaya çıkması da kaçınılmaz olmaktadır.

Buna engel olmak için şunu teklif ediyoruz: İnanan herkes Hz. Peygamberi, Onun ahlakını, karakterini, hedefleri ve gayelerini, bu hedefleri gerçekleştirdiği vasıta, yol ve yöntemlerini, tercihlerini, hoşlanmadığı şeyleri, emirlerini, yasaklarını, içinde bulunduğu hayat şartlarını, siresini iyice öğrenmeli, Onu çok yakından tanırsın hale gelmelidir. Böyle biri rivayetleri seçerken ve günümüze aktarılacak, uygulamaya konulacak olanlarını belirlerken Hz. Peygamber hakkındaki bu müktesebatından mutlaka istifade etmelidir. Eğer içinde bulunduğu hali rivayette anlatılan durumla bire bir örtüşüyorsa, rivayeti aynen uygulamada herhangi bir mahzur ve meşakkat ortaya çıkmıyorsa bu durumda rivayeti aynen alıp uygulamalıdır. Kendi konumu rivayette anlatılan hal ve durumdan farklılaşmışsa bu halde o konudaki Hz. Peygamberin gayesi, niyeti ve hedefi belirlenmeli bu hedefi en mükemmel olarak gerçekleştirecek yeni vasıta, yol ve yöntemleri sünnet olarak almalıdır. Bunu yaparken de asla sünnete aykırı

davrandığını düşünmemeli, bilakis gerçek anlamda sünneti uyguladığı kanaatinde olarak müsterih olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, İstanbul-1982
- el-Alusî, Muhammed Şükrü, Ukubatu'l-Arab fi Cahiliyyetiha, Bağdat-1984,
- Ateş, Ali Osman, Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, İstanbul-2000,
- el-Ayni, Muhammed Bedruddin, Umdetu'l-Kari, Beyrut, Tarihsiz-İdaretu't-Tıbaati'l-Müniriyye,
- el-Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin Ebu Bekir, es-Sünen, Riyad, tarihsiz,
(Haydarabad-1356'dan ofset)
- el-Buhari, Muhammed b. İsmail, el-Edebu'l-Müfred, Beyrut-1990
- el-Buhari, Muhammed b. İsmail, es-Sahih, İstanbul-1982;
- Başaran, Selman, Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri, Bursa-1994
- Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, Ankara-1995
- Cevad Ali, el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam, Beyrut-1978,
- el-Cürcânî, Seyyid Şerif, Tarifat, Kahire-1938,
- Darimi, Ebu Muhammed Abdullah, es-Sünen, İstanbul-1981
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, Sünen, İstanbul-1981
- Ertürk, Mustafa, Çocuğun Dini Eğitiminde Kullanılan Bir Hadis ve Tahlili,
Marife, yıl 2, sayı 2, güz-2002
- el-Hakim, Ebu Abdillan en-Neysaburi, Marifetu Ulumi'l-Hadis, tarihsiz-
Mektebetu'l-Mütenebbî-Kahire
- el-Hakim, Ebu Abdillan en-Neysaburi, Müstedrek ale's-Sahihayn, Beyrut-1990
- el-Hatibu'l-Bağdadi, el-Cami li-Ahlakı'r-Ravî ve Adâbi's-Sami, Tahkik,
Muhammed Acac el-Hatib, Beyrut-1991
- el-Hatibu'l-Bağdadî, Şerefu Ashabi'l-Hadis, Tahkik, Mehmed S. Hatiboğlu,
Ankara-1991,
- Hazin, Alauddin Ali b. Muhammed, Lübabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzil, (Mecma mine't-Tefasir içerisinde) Beyrut-Tarihsiz, Daru İhyai't-Turas

- Hinz, Walther, İslamda Ölçü Sistemleri, çeviren Acar Sevim, İstanbul-1990
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalani , Fethu'l-Bari bi Şerhi Sahihi'l-Buhari, Kahire-1978
- İbn Haldun, Abdurrahman, Mukaddime, Beyrut, İhyau't-Turas-Tarihsiz
- İbn Haldun Abdurrahman, Mukaddime, Tercüme,Zakir Kadiri Ugan İstanbul-1990
- İbn Hibban, Muhammed b. Ahmed, es-Sahih, Tahkik, Şuayb Arnavut, Beyrut-1993,
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Menaru'l-Münif fi's-Sahih ve'z-Zaif, Tahkik, Abdulfettah Ebu Gudde, Halep-1970,
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid el- Kazvini, es-Sünen, İstanbul-1982
- İbnu's- Salah, Ebu Amr Osman b. Abdirrahman, Ulumu'l-Hadis, Tahkik, Nureddin Itr, Dımışk-1984
- el-Karafî, Şihabuddin Ebu'l- Abbas Ahmed b. İdris, el-Ihkam fi Temyizi'l-Fetva ani'l-Ahkam ve Tasarrufati'l-Kazî ve'l-İmam, tahkik: Abdulfettah Ebu Gudde Halep-1967
- Kaya, Halime, Kadınlara Şiddet Uygulanmasıyla İlgili Bir Rivayetin Tahric ve Tahlili, Lisans Tezi, Kayseri-2000
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, Ankara-1999;
- Malik b. Enes, el-Muvatta, İstanbul-1981
- Müslim b. El-Haccac el-Kuşeyrî, es-Sahih, İstanbul-1981
- en-Nesaî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, Aşretu'n-Nisa, Beyrut-1989
- en-Nesai, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, es-Sünen, İstanbul-1981
- en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref, Şerhu'n-Nevevî ala Sahihi Müslim, Beyrut-1392
- Polat, Selahattin Hadis Araştırmaları, İstanbul-1999,

er-Rağıb el-İsfahanî, Ebu'l-Kasım el-Huseyn, Müfredat fî Garibi'l-Kuran, Kahire-1404

er-Ramahurmuzî, el-Hasan b. Abdirrahmah, el-Muhaddisu'l-Fasıl, Beyrut-1984;

Sandıkçı, Kemal, Sahih-i Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar, Ankara-1991

Sezgin, M. Fuad, İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul-1957

Şemseddin Sami, Temel Türkçe Sözlük, İstanbul-1985

Tahir b. Aşur, İslam Hukuk Felsefesi (Gaye Problemi), notlar ekleyerek çevirenler : Vecdi Akyüz ve Mehmet Erdoğan, İstanbul-1988,

et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, es-Sünen, İstanbul-1981

Zaferullah Daudi, Şah Veliyyullah Dihlevî'den Günümüze Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları, İstanbul-1995,

ez-Zerkeşî, Bedruddin, et-Tezkira fî'l-Ehadîsi'l-Müştehra, tahkik, Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut-1986